

COVID-19 И ОТРАЖЕНИЕТО МУ ВЪРХУ ГРАЖДАНСКОТО И ТЪРГОВСКОТО ПРАВО НА БЪЛГАРИЯ

проф. д-р Поля Голева

Резюме: Правото не е застинал регулатор на обществените отношения и трябва да се съобразява с внезапно възникнали промени в действителността. През 2020, 2021, а и в началото на 2022 г. нашата страна, както и целият свят бяха обхванати от голямо медицинско и социално зло – пандемията на смъртоносната болест COVID-19. Тя доведе до промени в правната уредба на редица отношения във всички отрасли на правото, но най-много засегна частноправните отношения. Наложиха се държавата да се намеси чрез различни механизми, за да защити правата на субектите на гражданското и търговското право. За първи път на територията на страната ни се въведе извънредно положение с решение на Народното събрание. Суспендираха се срокове, приложение намериха непреодолимата сила и стопанската непоносимост, въведоха се видеоконферентни връзки в съдебните процеси. Важно е науката да обърне внимание на специфичните проявления на тези явления и да изследва тяхното приложение в правораздаването. Макар повечето процеси да са свързани с един изминал етап, те остават актуални, защото и събитията от началото на 2022 г. предвещават неспокойни и рискови дни, не по-малко безопасни от вече отшумяващата пандемия. Опасната епидемиологична обстановка се измества от тревожна високорискова инфлационна ситуация, подклаждана от военен конфликт. Червената лампичка продължава да свети.

Ключови думи: COVID-19, извънредно положение, частно право, суспендиране на срокове, непреодолима сила, стопанска непоносимост

COVID-19 AND ITS IMPACT ON CIVIL AND COMMERCIAL LAW OF BULGARIA

Prof. Polya Goleva, PhD

Abstract: The law is not a frozen regulator of public relations and it must take into account sudden changes in the reality. In 2020, 2021, and in the beginning of 2022, our country and the world were hit by a major medical and social evil – the pandemic of the deadly disease COVID-19. It led to a number of changes in the legal framework of various relations in all parts of law, but the most it affected private relations. The state had to intervene through different mechanisms to protect the rights of subjects of civil and commercial law. For the first time on the territory of our country a state of emergency was introduced by an act of the National Assembly. Deadlines were suspended, force majeure and economic frustration were applied, video conferencing was introduced in court proceedings. It is important for science to pay attention to the specific manifestations of these phenomena and to study their application in the justice. Although most of the processes are related to a past stage, they remain relevant, because the events of early 2022 portend turbulent and risky days, no less safe than the already ending pandemic. The dangerous epidemiological situation is being replaced by a worrying high-risk inflation situation fuelled by a military conflict. The red light is still on.

Key words: COVID-19, state of emergency, private law, suspension of deadlines, force majeure, economic frustration

§ 1. Общи положения

1. Внезапното и бързо разпространение на смъртоносния вирус SARS-CoV-2 в целия свят в началото на 2020 г. доведе до приемане на нови законови положения у нас, част от които засегнаха гражданското и търговското право. В Република България се въведе извънредно положение, което наложи намеса на държавата в правната регулация на частноправните срокове и се отрази върху приложимостта на класически правни институти на частното право в условията на новата реалност. Появата на нови обстоятелства, значителното повишаване на риска за здравето на

населението се съчетаха с досега действащите разпоредби на отношенията в облигационното и търговското право¹.

Новите правни норми и тяхното съчетание с класическите правни положения бяха предизвикателство за доктрината и юриспруденцията. Възникнаха въпросите дали класическите институти на частното право като преклузивни, давностни срокове, непреодолима сила, стопанска непоносимост следваше да претърпят промени и как те се проявяват в съществено изменената икономическа и социална среда. Какви промени предизвика намесата на държавата в частното право през месеците, когато спасяването на живота на хората беше първостепенна задача, какви са приоритетите и как те се съвместяват с досегашната правна уредба.

Беше необходимо да изминат две години на извънредно положение, преминало впоследствие в извънредна обстановка, за да се види как се справя съдебната практика и на какви модификации се подлагат някои от досега действалите и продължаващи да действат частноправни норми. В състояние ли са класическите правни институти да обслужват новите условия, които разпространението на коварния вирус наложи в социалната среда?

2. Съществена роля в така наречената „нова нормалност“ изигра въвеждането у нас на извънредното положение, което впоследствие премина в извънредна епидемиологична обстановка. На територията на България или на част от нея то се обяви на основание чл. 84, т. 12 от Конституцията по предложение на Министерския съвет. Това стана чрез Закона за мерките и действията по време на извънредното положение (ЗМДВИП), обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. и за преодоляване на последиците. В него се уредиха мерките и действията по време на извънредното положение на територията на Република България –

---

¹ Не само гражданското и търговското право претърпяха временни промени във връзка с извънредното положение. Държавата използва още административнонаказателното право и самото наказателно право в борбата за спасяване живота и здравето на населението. Подробно на новите наказателни състави в Наказателния кодекс е посветена статията на **Германов, Г.** „Пандемичните изменения в Наказателния кодекс – преглед на съдебната практика“, публикувана в www.news.lex.bg.

чл. 1². Законът е оригинален и няма прецедент в българското право, от който може да се черпи опит. Затова не са случайност и множеството пропуски в закона, които наложиха в кратък период същият да се измени и допълни³. Появиха се статии в правните сайтове, които алармираха за слабости в закона, засягащи правата и интересите на ищците по някои дела⁴.

Особено важно е да се подчертае, че законът **има обратно действие с няколко изключения**. Той е в сила от деня на обнародването му в Държавен вестник – 24.03.2020 г., но се прилага към отношения, които са действали към 13.03.2020 г. – деня на обявяване на извънредното положение.

Извънредното положение не е дефинирано в Конституцията⁵, но в нея е предвидено, че може да доведе до ограничаване на основни права на гражданите и да ограничи свободата на придвижване⁶. Поради епидемиологичен взрив, който е причината за

---

² ДВ, бр. 28 от 24.03.2020 г.

³ ДВ, бр. 34 от 9.04. 2020 г. – изм. и доп. ДВ, бр. 38 от 24 април 2020 г., изм. и доп. ДВ, бр. 44 от 13 май 2020 г., доп. ДВ, бр. 55 от 19 юни 2020 г., изм. ДВ, бр. 60 от 7 юли 2020г., изм. и доп. ДВ, бр. 64 от 18 юли 2020 г., изм. ДВ, бр. 71 от 11 август 2020 г., изм. и доп. ДВ, бр. 92 от 27 октомври 2020 г., изм. и доп. ДВ, бр. 98 от 17 ноември 2020 г., изм. ДВ, бр. 101 от 27 ноември 2020 г., доп. ДВ, бр. 103 от 4 декември 2020 г., доп. ДВ, бр. 105 от 11 декември 2020 г., доп. ДВ, бр. 107 от 18 декември 2020 г., изм. и доп. ДВ. бр. 109 от 22 декември 2020 г., изм. и доп. ДВ, бр. 11 от 9 февруари 2021 г., изм. и доп. ДВ, бр. 14 от 17 февруари 2021 г. Бел. ред. До приключването на редакционното оформяне на книгата допълненията на закона са още няколко. Последното е от ДВ, бр. 32 от 26 април 2022 г., в сила от 26 април 2022 г.

⁴ **Василев, Ив.** За невъзможността да се впише искова молба при извънредно положение и решението на проблема (news.lex.bg).

⁵ В българската доктрина се появи една много ценна статия, която дава яснота на понятието „извънредно положение“ – вж. **Зиновиева, Д.** Правен режим на „извънредната епидемиологична обстановка“ в българското законодателство". Медицинско право и здравеопазване, 2020, № 1, 4 – 17.

⁶ У нас обаче получи легална дефиниция понятието „извънредна епидемиологична обстановка“, което, както посочих по-горе, замени „извънредно положение“. Според чл. 63, ал. 1 от Закона за здравето тя „е налице при бедствие, предизвикано от заразна болест, което води до епидемично разпространение с непосредствена опасност за живота и здравето на гражданите, предотвратяването и преодоляването на което изисква из-

обявяване на сегашното извънредно положение, се наложи изолация на гражданите, ограничаване на правото им на труд поради закриване или ограничаване на някои дейности и заведения, като туристически прояви, хотели, увеселителни заведения, учебни заведения, за които се счита, че създават най-големи предпоставки за разнасяне на заразата в резултат на събирането на много хора в закрити пространства.

Извънредното положение не е бедствено положение и за него не се прилага Законът за защита при бедствия⁷. Бедствието е значително нарушаване на нормалното функциониране на обществото, предизвикано от природни явления и/или от човешка дейност и водещо до негативни последици за живота или здравето на населението, имуществото, икономиката и за околната среда, предотвратяването, овладяването и преодоляването на което надхвърля капацитета на системата за обслужване на обичайните дейности по защита на обществото – чл. 2. Бедственото положение е режим, който се въвежда в зоната на бедствието от определените в закона органи, свързан е с прилагането на мерки за определен период от време с цел овладяване на бедствието и провеждане на спасителни и неотложни аварийно-възстановителни работи – чл. 48, ал. 1 от Закона за защита при бедствия. Извънредното положение притежава всички признаци на бедствено положение, може да обхваща цялата страна или отделни области, но причината за неговото обявяване е обществена опасност от изключително висока степен за природата и населението, налагаща централизирано управление и ангажиране на върховните органи на държавата – Народно събрание, Министерски съвет, Президента на Р България. Подобно на бедственото положение, извънредното положение е режим на управление на обществените отношения, който установява промени в досегашния режим и може да ограничи правата на гражданите – правото на труд, пра-

---

вършване на повече от обичайните дейности по защита и опазване живота и здравето на гражданите“. Подробно тя е анализирана като юридическо понятие от Зиновиева, Д. Цит. съч.

⁷ Обн. ДВ, бр. 102 от 19 декември 2006 г., изм. и доп. ДВ, бр. 60 от 7 юли 2020 г.

вото на свободно придвижване и други. Въвеждат се мерки за предотвратяване и ограничаване на вредоносните последици, както и за тяхното премахване, заличаване. Въвеждането на извънредно положение е крайната мярка, която държавата налага на обществото, за да го предпази и защити от една извънредно голяма опасност. Затова и чл. 84, т. 12 от Конституцията на Република България поставя извънредното положение редом до военното положение. Също както и военното положение, обявяването на извънредно положение е предоставено в прерогативите на Народното събрание, а предложението за него се прави от Президента или от Министерския съвет.

Законодателят прецени, че предвид голямата опасност за живота и здравето на населението и предвид пандемичния характер на смъртоносната зараза, обхванала за кратко време целия свят, Законът за защита при бедствия не е достатъчен да обезпечи всички превантивни и защитни мерки на държавата и затова се налага да се създаде нов правен режим⁸. За сравнение, не всички държави приеха специален закон, посветен на борбата с разпространяването на COVID-19. Така например в Германия правната уредба се съдържа в закона за защита срещу заразни болести (Infektionsschutzgesetz). У нас обаче държавната власт прецени, че нито Законът за защита при бедствия, нито Законът за здравето създават достатъчно защита срещу неизвестната опасност, която грозеше нашето население. Това наложи приемане на нов закон, в който за първи път се определят мерките и действията по време на извънредното положение. Чл. 2 от същия закон се оторизира за по-голяма оперативност министърът на здравеопазването, освен по Закона за здравето, и по ЗМДВИП да може да въвежда други временни мерки и ограничения, определени в закон. Вероятно се имат предвид мерки, които вече са предвидени в закон, а на МЗ се предоставя властта да ги приведе в изпълнение, а не тепърва да ги създава. У нас се установи принципът на законоустановеност на мерките и действията по време на извънредното положение,

---

⁸ Разликата между извънредно и бедствено положение, както и между извънредна епидемиологична обстановка и бедствено положение беше изтъкната и в Решение № 10 по к.д. № 7 от 2020 г.

макар че не се даде легална дефиниция на извънредното положение. Специалният закон се въздържа да напише такава дефиниция, която трябваше да отграничи извънредното положение от бедственото положение.

Законът има доста разностранен характер. Затова с основание в теорията се посочва, че съдържанието му е с много по-широк обхват на правна регламентация на видовете обществени отношения в сравнение с правната уредба на извънредната епидемиологична обстановка по смисъла на чл. 63, ал. 1 от Закона за здравето⁹. Те по своята разновидност надхвърлят по обем временните здравни мерки за овладяване епидемичната обстановка, предвидени в чл. 63, ал. 4 – 7 от Закона за здравето (ЗЗ). Нещо повече, актовете на министъра на здравеопазването в ситуацията по време на действие на ЗМДВИП бяха издавани на друго законово основание, различно от ЗМДВИП, а именно чл. 63 от ЗЗ. В юриспруденцията ни също има практика. ЗМДВИП създаде специален режим само на някои от отношенията в частното и публичното право. Повечето правни норми имат суспендиращ характер. Те спират срокове, предвиждат ограничаване на някои права в името на предотвратяване и ограничаване на заразата от COVID-19. Макар законът да има преходен, временен характер, той е важен с оглед упражняване на основните права на физическите и юридическите лица и се прилага при решаване на правни спорове и след отмяната на извънредното положение и неговото преминаване в извънредна обстановка.

Правителството взема мерки за подпомагане на предприятия, попаднали в засегнатите сектори на икономиката, предвижда и социално подпомагане на засегнатите работници, регламентира мерки и действия по оказване на помощ на физически и юридически лица. Във всички изказвания, публикации и дискусии акцентът пада върху въпросите дали не се нарушават основни права на гражданите, как трябва да се уредят трудовите отношения и безработицата, предизвикана от извънредното положение, как може да се помогне на търговците, за да се справят с липсата на доходи, с невъзможността да извършват дейността си. Това е

---

⁹ Вж. **Зиновиева, Д.** Цит. съч., с. 7.

нормално, защото нито гражданите и юридическите лица, нито държавата имат вина за обстановката, която поради обективни причини, обусловени от необходимостта да се опази здравето на населението, беше наложена на територията на страната ни.

§ 2. Спиране на давностни и процесуални срокове по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства

В настоящото съчинение няма да анализирам всички правни моменти, които съпътстват извънредното положение, а ще се спра само на частноправните последици от неговото въвеждане в България и от изпълнението на временните мерки и ограничения, определени в закона.

Извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13.03.2020 г. и последвано от ЗМДВИП, създаде някои важни промени, засягащи частноправните отношения. Тъй като за първи път се въвежда извънредно положение в страната ни през близо 75-годишния период на мирно съществуване на държавата ни, се налага да се осветлят юридически най-важните положения в облигационното и търговското право.

По някои от въпросите законът взе изрично отношение. Това са въпросите за давностните и другите срокове, предвидени в нормативни актове, с изтичането на които се погасяват или прекратяват права или се пораждаат задължения за частноправните субекти – чл. 3, т. 2.

Според тази разпоредба за периода от 13 март 2020 г. до отмяната на извънредното положение спират да текат давностните и процесуалните срокове по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства, с изключение на изрично посочените в чл. 3, ал. 1 от закона. Но преди да влезе в действие, чрез изменение и допълнение на ЗМДВИП (ЗИДЗМДВИП)¹⁰, се предвиди спирането и на други срокове, регламентирани в нормативни актове, с изтичането на които се погасяват или прекратяват права или се пораждаат задължения за правните субекти, и специално за част-

---

¹⁰ ДВ, бр. 34 от 9.04. от 2020 г. – изм. и доп.

ноправните субекти. Без значение е видът на правните субекти. Това са както физически, така и юридически лица. Без значение е и големината на търговските предприятия. Всички граждани и търговци са равнопоставени. Единствената разлика е, че на длъжниците граждани съгласно изменението на закона се гарантира несеквестируем доход, не по-малък от минималната работна заплата, за да им се осигури минимален стандарт на живот. Това стана с промени в Данъчно-осигурителния процесуален кодекс – чл. 213, нова алинея 5.

И така, първото съществено правно положение е СПИРАНЕ течението на срокове. През времетраенето на извънредното положение – от 13.03.2020 г. до влизане в сила на ЗИДЗМДВИП, спирането обхващаше всички срокове, които са предвидени в закони и са свързани с пораждање, изменение, погасяване на права и задължения, но след приемането на ЗИДЗМДВИП разпоредбата се отнася за периода от датата на влизане в сила на този закон до преустановяване на извънредното положение – само за давностните срокове и сроковете по съдебни, изпълнителни и арбитражни дела. Това означава, че от този момент отпада спирането на гаранционни, инструктивни срокове, срокове за уведомяване, предвидени от законите в отношенията между частноправни субекти, преклузивните срокове, които не се упражняват само по процесуален ред. Но тъй като тези срокове отпаднаха със Закона за изменение и допълнение на Закона за мерките и действията по време на извънредно положение, който няма обратна сила, се зачита спирането и на тези срокове за периода от 13.3.2020 до датата на влизане в сила на закона за изменение и допълнение – 9.4.2020 г. и 7 дни след това, т.е. до 16.04.2020 г. След този срок спирането им отпада и сроковете продължават да текат. Това положение изрично е предвидено в Заключителните разпоредби – § 13 от Закона за изменение и допълнение на ЗМДВИП. Според алинея първа сроковете по чл. 3, т. 1 и т. 2 относно „други срокове“ в досегашната редакция и по отменената т. 3, спрени от обявяването на извънредното положение до влизането в сила на този закон, продължават да текат след изтичането на 7 дни от обнародването му в Държавен вестник. А според алинея втора

извършените действия от обявяването на извънредното положение до влизането в сила на този закон запазват силата си.

Спирането на сроковете визира всички срокове с изрично посочени в закона изключения. Законът включва сроковете по глава Пета, раздел I и III, глава Осма, раздел V, глава Десета и глава Дванадесета, раздел I, II и IV от Закона за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество, с изключение на срока по чл. 38, ал. 1, т. 2 от същия закон и сроковете по чл. 175в, ал. 1 – 3 от Закона за съдебната власт, с изключение на срока по чл. 175в, ал. 1, т. 2 от същия закон. На тях няма да се спирам тук, тъй като това не са срокове на частно право. Тук те се посочват само за пълнота на изложението.

Спирането на сроковете означава, че изтеклият до 13.03.2020 г. срок се запазва и към него се прибавя срокът, който започва да тече от деня на отмяната на извънредното положение. Следва да се отбележи, че при броенето на сроковете в частното право се прилага чл. 72, ал. 1 ЗЗД, според който когато срокът се брои по дни, не се брои денят на събитието или на момента, от който започва да тече срокът. Периодът от време, през който давностният или преклузивният срок не текат, започва да се брои от 14.03.2020 г. Срокът изтича в края на последния ден, а в случая той е денят на отмяната на извънредното положение. Ако този ден се окаже неприсъствен, срокът на спирането свършва в първия следващ присъствен ден – чл. 72, ал. 2 ЗЗД. С други думи, ако имаме 7-дневен срок и на 13 март се пада 4-ият ден, този ден не се брои, защото е денят на събитието и срокът е спрял да тече. До 13 март са изтекли следователно 3 дни. Според § 13 от Преходните и заключителни разпоредби на Закона за изменение и допълнение на ЗМДВИП¹¹, в сила от 14.05.2020 г., сроковете, спрели да текат по време на извънредното положение, продължават да текат след изтичането на 7 дни от обнародването на този закон в Държавен вестник. Оттук следва, че спирането се преустановява на 21.05.2020 и оттогава сроковете продължават да текат. Или ако трябва да обобщим, давностни, преклузивни и процесуални сро-

---

¹¹ ДВ, бр. 44 от 2020 г.

кове спряха да текат от 13.03.2020 до 21.05.2020 г. Те ще се посочат конкретно по-нататък в изложението.

На първо място, разпоредбите на закона се отнасят до **преклузивните** срокове, при които се погасяват самите материални права и които се упражняват по съдебен ред – чл. 3, ал. 1 от закона. Например 14-дневният срок по чл. 74, ал. 1 ТЗ. Това е срокът за отмяна на решение на общото събрание на капиталово дружество. С изтичането на срока се погасява материалното право на отмяна на противозаконни или противоречащи на устава или на дружествения договор решения. Те спират да текат от 13.04.2020 г. до деня на отмяната на извънредното положение и един месец след отмяната на основание чл. 4, ал. 1 от закона.

Същото важи за срока по чл. 33 от Закона за собствеността. ВКС е приложил чл. 4 от закона в следния случай¹². Продавачът продава всичките си притежавани идеални части от имота на трето за съсобствеността лице. Разпоредителната сделка е покупко-продажба, а преди извършването ѝ продавачът на идеалните части не ги е предложил на първоначалния съсобственик със същия дял. Договорът с третото лице е от 23.08.2016 г., а исковата молба на другия съсобственик на основание чл. 33 от Закона за собствеността е от 20.10.2016 г., т.е. спазен е и 2-месечният срок по чл. 33, ал. 2, изр. 2 ЗС. Съдът приема, че ищецът е титуляр на упражненото с конститутивния иск право по чл. 33, ал. 2 ЗС да изкупи дела на ответника на цената, по която са продадени половината от идеалните части. Чл. 33, ал. 3 ЗС го задължава да плати същата сума в 1-месечен срок от датата на обявяване на касационното решение. За това негово частноправно задължение към третото лице – първоначалния купувач, което възниква с решението по чл. 33, ал. 2 ЗС, се прилага чл. 4 ЗМДВИП.

При този изход ВКС признава правото на ищеца да изкупи идеалните части на основание чл. 33, ал. 1 от Закона за собствеността и указва на ищеца едномесечния срок от датата на обявяване на решението за задължението му по чл. 31, ал. 3 от Закона за собствеността да възстанови сумата на третото лице, като на

---

¹² Решение № 40 от 7.04.2020 г. на ВКС по гр. д. № 2383/2019 г., III г. о.

основание чл. 4 ЗМДВИПП този срок се продължава с един месец от отмяната на извънредното положение.

На второ място, разпоредбата се отнася до давностните срокове. Те също така са предвидени в законите и при тяхното изтичане се погасява правото да се иска принудително изпълнение. Уредени са в чл. 110 – 120 ЗЗД. Те спират да текат от 13.03.2020 г. до деня на отмяната на извънредното положение.

На трето място, разпоредбата се отнася до рекламационните срокове, доколкото те са предвидени в закони или подзаконови нормативни актове, но само за периода от 13.03.2020 г. до 16.04.2020.

На четвърто място, спират да текат срокове за уведомяване, предупреждение, уредени в закони, в които частноправни субекти трябва да направят волеизявления. Например 7-дневният срок, в който застрахованият трябва да уведоми застрахователя, че е настъпило застрахователното събитие по застраховка „Гражданска отговорност – чл. 430, ал. 1 КЗ. Той започва да тече от деня на настъпване на застрахователното събитие. Или 7-дневният срок, в който трябва да се уведоми застрахователя на застрахованото МПС, че същото е прехвърлено – чл. 415, ал. 1 КЗ. Особено голямо значение има 15-дневният срок, в който застрахованият следва да плати разсрочената вноска и който започва да тече от падежа на вноската – чл. 368, ал. 3 КЗ. За тях важи само отменената разпоредба на чл. 3, ал. 2, т.е. спирането се счита за настъпило от 13.03.2020 г. до 16.04.2020 г.

На пето място, следва да посочим **инструктивните срокове,** които са регламентирани в нормативни актове, макар с тях да не се свързва възникването или погасяването на права и задължения. Те имат само препоръчителен, указателен характер. Тяхното спиране също така беше валидно само за периода от 13.03.2020 г. до 16.04.2020 г.

Общото при всички тези срокове е, че те са започнали да текат, но към 13.03.2020 г. не са изтекли. Законодателят не уточнява кога ще изтекат. При систематичното тълкуване съвместно със следващите разпоредби обаче става ясно, че поради спирането на течението им по време на извънредното положение те ще изтекат след като то приключи. Това е така, защото законът

урежда в чл. 4 други срокове, които се отличават от първите по това, че изтичат по време на извънредното положение. Това са срокове, които се удължават с един месец от отмяната на извънредното положение. Те са сроковете, определени в закон, извън сроковете по ал. 3, които изтичат по време на извънредното положение и са свързани с упражняване на права или изпълнение на задължения на частноправни субекти. Тук влиза и действието на административни актове, което е ограничено със срок и изтича по време на извънредното положение. Разбира се, в чл. 4, ал. 2 са посочени изключенията от алинея 1.

От систематичното тълкуване на чл. 3 и на чл. 4 от закона следва, че според законодателя има два вида срокове от частноправен характер – такива, които спират да текат и не изтичат по време на извънредното положение, и други, различни от тези по чл. 3, които изтичат по време на извънредното положение, макар че и те са свързани с упражняване на права или изпълнение на задължения на частноправни субекти. За тях важи друг режим – те се удължават с един месец от отмяната на извънредното положение. Тук резонно се поражда въпросът – а за тях не спира ли да тече срокът по време на извънредното положение и защо, както и въпросът – защо и за сроковете по чл. 3 не се предвиди възможността правата да се упражнят един месец след отмяната на извънредното положение? Защо са предвидени два различни режима, като този по чл. 4 е по-благоприятен от този по чл. 3, и как ще различим кои срокове са по чл. 3 и кои по чл. 4, след като и двата вида са срокове на частното право и не са изтекли към 13.03.2020 г.? Единственото обяснение, което ми хрумва, е, че сроковете по чл. 4 започват да текат по време, т.е. през времетраенето на извънредното положение и изтичат също така по време на извънредното положение, т.е. и началото, и края им се случват през времетраене на извънредното положение. Защото за тях няма нужда да спира течението на сроковете.

Или ако трябва да обобщим: в чл. 3 от закона са уредени спрените срокове, а в чл. 4 – удължените след отмяна на извънредното положение срокове. Удължаването с един месец от отмяната на извънредното положение не се отнася за производства, свързани с възлагане на обществени поръчки, концесионните

процедури, производствата по Закона за управление на средствата от Европейските структурни и инвестиционни фондове, производствата по глава Трета от Закона за държавната собственост и по глава Трета от Закона за общинската собственост, производствата по Закона за подпомагане на земеделските производители, производствата по Закона за собствеността и ползването на земеделските земи, производствата по Закона за горите, производствата по Закона за прилагане на Общата организация на пазарите на земеделски продукти на Европейския съюз, производствата по Закона за ветеринарномедицинската дейност, производствата по Закона за устройство на територията и производствата по Закона за защита на конкуренцията. Изречение първо се прилага и за производствата по съответните подзаконовни нормативни актове¹³.

На шесто място, следва да се посочат **процесуалните срокове** по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства с изрично предвидените в закона изключения. С приемането на ЗМДВИП – чл. 3, е обявено, че за срока от 13 март 2020 г. до отмяната на извънредното положение спират да текат: 1. процесуалните срокове по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства, с изключение на сроковете по наказателни производства, по Закона за екстрадицията и Европейската заповед за арест и производства, свързани с мерки за принуда. Със Закона за изменение и допълнение на Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г. (ДВ, бр. 34 от 2020 г., в сила от 9.04.2020 г.) е изменен чл. 3, т. 1, като е предвидено процесуалните срокове по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства, с изключение на сроковете по производствата и делата съгласно приложението, да спират да текат. Също така със ЗМДВИП е приет § 13, ал. 1, съгласно който сроковете по чл. 3, т. 1 и т. 2 относно „други срокове“ в досегашната редакция и по отменената т. 3, спрени от обявяването на извънредното положение до влизането в сила на този закон, да продължават да текат след изтича-

---

¹³ Тъй като тези срокове имат административноправен характер, няма да бъдат подробно разглеждани тук. Вниманието ни в разработката е насочено само към сроковете в частното право.

нето на 7 дни от обнародването му в Държавен вестник. Съгласно ал. 2 извършените действия от обявяването на извънредното положение до влизането в сила на този закон запазват силата си¹⁴.

ВКС прави следния анализ на сроковете, през които спират да текат процесуалните срокове: „Съгласно чл. 3, т. 1 ЗМДВИП за срока от 13.03.2020 г. до отмяната на извънредното положение спират да текат процесуалните срокове по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства, с изключение на сроковете по определени производства. Производството по молба за отмяна на влязло в сила решение не е предвидено в изключенията на чл. 3, т. 1 ЗМДВИП. С решение на Народното събрание от 13.03.2020 г. е обявено извънредно положение върху цялата територия на Република България, считано от 13.03.2020 г. до 13.04.2020 г., а с решение от 3.04.2020 г. на Народното събрание срокът на извънредното положение е удължен до 13.05.2020 г.“ Молбата за отмяна на решението на Пловдивски районен съд е подадена преди изтичане на срока за извънредното положение – на 29.04.2020 г., поради което се налага извод, че същата е подадена в преклузивния тримесечен срок по чл. 305, ал. 1, т. 5 ГПК и е допустима¹⁵.

В друг свой казус ВКС приема касационната жалба за допустимата, защото касаторката е получила препис от въззивното решение на 5.03.2020 г., от който момент е започнал да тече едномесечният срок за касационно обжалване. Срокът е спрял да тече на 13.03.2020 г. на основание чл. 3, т. 1 ЗМДВИП, а на основание § 13 ЗР ЗИД ЗМДВИП е продължил да тече на 21.05.2020 г. и е изтекъл на 11.06.2020 г. Касационната жалба е подадена по пощата на 11.06.2020 г., следователно е спазен срокът по чл. 283 ГПК¹⁶.

В определение¹⁷ състав на ВКС, прилагайки чл. 3 и чл. 4 от ЗМДВИП, приема, че отговорът на касационната жалба е подаден от ответника в срок. Изрично се посочва, че „по силата на чл. 3, т. 1 и чл. 4 ЗМДВИП срокът е спрял да тече за периода от 13.03.2020 г. до

---

¹⁴ Така и Решение № 958 от 26.01.2021 г. на ВАС по адм. д. № 8817/2020 г., 5-чл. с-в.

¹⁵ Решение № 186 от 29.12.2020 г. на ВКС по т. д. № 1034/2020 г., II т. о.

¹⁶ Определение № 529 от 26.11.2020 г. на ВКС по гр. д. № 2356/2020 г., II т. о.

¹⁷ Определение № 498 от 27.07.2020 г. на ВКС по т. д. № 2364/2019 г., II т. о.

един месец след отмяна на извънредното положение. На основание § 13 от ПЗР на Закона за здравето сроковете, спрели да текат по силата на ЗМДВИП, продължават да текат от изтичане на 7 дни от обнародване на този закон, т.е. от 21.05.2020 г. и съгласно чл. 4 ЗМДВИП с 1 месец след тази дата, т.е. 21.06.2020 г. В случая въпреки постъпилия отговор, предвид правото на процесуална защита на ответника по касационната жалба, именно това е срокът, до който е следвало да се подаде отговор. Отговорът е подаден по-рано и следователно е подаден в срок.

Обратно, ВКС приема, че позоваването на ЗМДВИП е абсолютно неотнормимо към друг случай. Приемайки, че по силата на чл. 3, т. 1 и чл. 4 от ЗМДВИП процесуалните срокове се спират за периода от 13.03.2020 г. до един месец след отмяна на извънредното положение, а на основание § 13 от ПЗР на Закон за здравето (ДВ, бр. 44 от 13.05.2020) г. и чл. 4 от ЗМДВИП, сроковете, спрели да текат по силата на ЗМДВИП, продължават да текат от изтичане на 7 дни от обнародване на този закон, т.е. от 21.05.2020 г., ВКС установява, че съобщението, уведомяващо жалбоподателя за задължението му за внасяне на държавна такса с оглед редовността на неговата частна касационна жалба, е връчено на 26.06.2020 г., т.е. след възобновяване на обичайното броене на процесуалните срокове в съдебните производства в Република България. Жалбоподателят е бил предупреден за последствията от неизпълнение в срок на дадените с разпореждане № 475/10.03.2020 г. конкретни и недвусмислени указания, узнал е за същите на 26.05.2020 г. и не е представил доказателства за изпълнението им до 2.06.2020 г., когато едноседмичният срок е изтекъл. ВКС посочва, че изводите на състава на Пловдивския апелативен съд се явяват законосъобразни и разпореждането му следва да бъде потвърдено¹⁸.

Молбата не се уважава на основание чл. 3, т. 1 от ЗМДВИП и когато съгласно чл. 248, ал. 1 ГПК всяка от страните може да поиска допълване в частта за разноските на необжалваем съдебен акт в рамките на преклузивен едномесечен срок от постановяването му. Ако обаче молбата, предмет на настоящото производство

---

¹⁸ Определение № 419 от 11.11.2020 г. на ВКС по ч. т. д. № 1830/2020 г., I т. о.

во, е подадена на 24.06.2020 г., т.е. след изтичането на законоустановения срок, който с оглед разпоредбата на чл. 3, т. 1 ЗМДВИП е започнал да тече на 15.05.2020 г., той се счита за изтекъл на 15.06.2020 г., а молбата – за просрочена¹⁹.

ВАС е имал възможност да откаже да приложи ЗМДВИП относно спиране на срокове на основание, че съдебното производство попада под изключенията в приложението към закона. Той приема, че доводите за спиране на срока съгласно Закона за мерките и действията по време на извънредното положение... са неоснователни.

Съгласно чл. 3, т. 1 от този закон процесуалните срокове по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства спират да текат, с изключение на сроковете по производствата и делата съгласно приложението. Видно е от същото в раздел III, т. 1, че делата по чл. 60 и чл. 166 от АПК са изрично изключени, поради което е приложим изцяло чл. 60, ал. 5 от АПК с визирания в него тридневен срок. Следователно липсват основания за уважаване на частната жалба и определението на съда в оспорената му част следва да се остави в сила, заключава съдът²⁰.

Освен съда, и административни органи като Комисията за защита на конкуренцията са имали възможност да приложат чл. 3 и 4 ЗМДВИП²¹. Предвид цитираната разпоредба и съгласно указанията на Комисията за защита на конкуренцията от 31.03.2020 г., спират да текат сроковете за обжалване на решенията на възложителите по процедури за възлагане на обществени поръчки, както и на действията и бездействията на възложители, с които се препятства достъпът или участието на лица в процедурите по ЗОП.

В акт на КЗК²² се приема, че „с чл. 3, т. 2 от ЗМДВИП, сроковете за обжалване решенията на възложители по ЗОП спират да текат. Нормата охранява и обезпечава правото на обжалване на

---

¹⁹ Определение № 261 от 1.10.2020 г. на ВКС по ч. гр. д. № 751/2020 г., IV г. о.

²⁰ Определение № 8614 от 1.07.2020 г. на ВАС по адм. д. № 6239/2020 г., V о.

²¹ Решение № 453 от 4.06.2020 г. на КЗК по преписка, вх. № КЗК-273/23.04.2020 г.

²² Решение № 387 от 21.05.2020 г. на КЗК по преписка, вх. № КЗК-289/5.05.2020 г.

правните субекти за времето на извънредното положение. В този смисъл КЗК приема за неправилна изложената в становището на възложителя теза, че срокът за обжалване на актовете по реда на ЗОП, в това число и на процесното решение, не попада в хипотезите на чл. 3 ЗМДВИП. Следва да се отбележи, че съгласно ЗМДВИП за срока от 13 март 2020 г. до отмяната на извънредното положение спират да текат *давностните и други срокове, предвидени в нормативни актове, с изтичането на които се погасяват или прекратяват права или се пораждат задължения за частноправните субекти, с изключение на сроковете по Наказателния кодекс и Закона за административните нарушения и наказания*. В този смисъл, доколкото правото на жалба, като субективно потестативно право, което се осъществява по съдебен ред, в настоящия случай по специален ред, предвиден в ЗОП в 10-дневен преклузивен срок, пред специализиран независим орган (КЗК), то следва заключението, че същият попада в хипотезата на цитираната разпоредба (чл. 3, т. 2 от ЗМДВИП – в редакция към 1.04.2020 г.), и по-конкретно срокът по чл. 197, ал. 1, т. 7, буква „а“ от ЗОП може да се отъждестви с категорията *„други срокове, предвидени в нормативни актове, с изтичането на които се погасяват или прекратяват права...“*. Със ЗИДЗМДВИП, обн. ДВ, бр. 34 от 2020 г., в сила от 9.04.2020 г., с изключение на § 13, т. 1 относно чл. 4, ал. 2, който влиза в сила в 7-дневен срок от обнародването му, цитираната разпоредба е променена, обхватът ѝ е стеснен, като сроковете за обжалване по ЗОП вече не попадат в кръга на тези, които спират по време на извънредното положение. Предвид § 13, ал. 2 от ЗР на ЗИДЗМДВИП, извършените действия от обявяването на извънредното положение до влизането в сила на този закон запазват силата си. Към момента на уведомяване на жалбоподателя за процесното решение (1.04.2020 г.) срокът по чл. 197, ал. 1, т. 7, буква „а“ от ЗОП е спрял и е възобновен след влизане в сила на Закона за изменение и допълнение на ЗМДВИП (ЗИДЗМДВИП, обн. ДВ, бр. 34 от 2020 г.), който по аргумент на § 13, т. 1 от същия нормативен акт е 7-дневен срок от обнародването му, т.е. 16.04.2020 г. В този смисъл 10-дневният преклузивен срок по чл. 197, ал. 1, т. 7, буква „а“ от ЗОП започва да тече от 17.04.2020 г. и изтича на 26.04.2020 г., който е непри-

съствен ден – неделя, поради което е приложима разпоредбата на чл. 60, ал. 6 от ГПК. Съгласно визираната норма, когато последният ден от срока е неприсъствен, срокът изтича в първия следващ присъствен ден – в случая това е 27.04.2020 г. В контекста на гореизложеното, доколкото жалбата пред КЗК е постъпила на 24.04.2020 г., контролният орган намира същата за процесуално допустима и като такава следва да бъде разгледана по същество“.

От 13.03.2020 г. до 16.04.2020 г. спира да тече още **10-годишният срок, в който вписването на ипотека може да бъде подновено, без тя да загуби реда.**²³ 10-годишният срок, в който вписването на ипотека може да бъде подновено, без тя да загуби ред, е бил спрян от 13 март до 16 април 2020 г.²⁴ Спорът е бил дали има спиране на 10-годишния срок на основание чл. 3, т. 1 ЗМДВИП или следва да се приложи чл. 5, ал. 4 от същия закон, според който не се ограничават неотложните нотариални производства. ВКС приема обосновано, че срокът по чл. 172 ЗЗД е сред спрените от 13.03.2020 срокове на основание чл. 3, т. 2 ЗМДВИП, защото това е „срок, предвиден в нормативен акт, с изтичането на който възможността да бъде продължено действието на вписването отпада, а ипотека губи реда на първоначалното си вписване (чл. 172, ал. 2 ЗЗД)“ и това тълкуване съответства на целите на закона – „да се създадат условия за опазване здравето и живота на хората чрез въвеждане на временни забрани, ограничения и специални правила на поведение, но същевременно и да се предотврати опасността от засягане на законни права и интереси на правните субекти, когато упражняването им изисква извършване на действия, създаващи опасност за здравето и несъвместими с наложените временни забрани и ограничения“.

Не на последно място, срокът за подновяване вписва-

²³ Определение № 15 от 29.01.2021 г. по гр. д. 4042/2020 г. – ВКС.

²⁴ Определението е във връзка с отказ на съдия по вписванията да впише заявление за подновяване на ипотека поради изтекъл 10-годишен срок, без да отчете спирането на сроковете от частноправен характер за времето от 13.03. до 16.04.2020 г.

нето на ипотека не е сред тези, чието спиране е изключено изрично от законодателя²⁵.

Що се отнася до довода, че по време на извънредното положение можеха да се извършват неотложни нотариални производства, ВКС заявява: „Предвидената от закона допустимост за извършване на неотложни нотариални производства при спазване на здравно-хигиенните изисквания представлява **допълнителна възможност за правните субекти да получат необходимото съдействие при упражняване на нетърпящи отлагане права**, но няма отношение към приложението на чл. 3, т. 2 ЗМДВИП и настъпването на предвидените в тази норма правни последици, свързани със спиране течението на сроковете, включително и в хипотезите, при които за правото, което следва да бъде упражнено в съответния срок, лицето може да получи съдействие в неотложно нотариално производство, провеждането на което е разрешено в периода на обявеното извънредно положение“. Така съдът стига до извода, че отказът да се впише подновяване на вписването е незаконосъобразен и разпорежда на съдията по вписванията да поднови ипотеката.

Като общ извод от цитираната правна уредба на спирането на сроковете по чл. 3 и 4 ЗМДВИП следва да се констатира, че уредбата е изключително лоша и объркваща (различни нормативни актове, неяснота кога завършва извънредното положение, добавка към относително определени срокове), но тя ще е актуална и след като отпадне нуждата от прилагането на този закон. Засега съдебната практика очаквано е свързана със спирането на процесуалните срокове, отнасящи се предимно до преклузивните процесуални срокове. В бъдеще делата ще бъдат свързани основно с прилагането на чл. 3 и 4 от закона по отношение на преклузивните срокове за материални права и давностните срокове. Предстои да видим съдебната практика след 2 – 3 години. Що се отнася до процесуалните срокове, смятам, че съдебната практика относно тяхното изтичане и спиране ще се изчерпи само с наличните към момента дела.

---

²⁵ Вж. и news.lex.bg

§ 3. Непреодолимата сила в облигационното право

1. Вторият момент в правния режим на извънредното положение касае правните последици от забавата за плащане на задължения на частноправни субекти, включително лихви и неустойки за забава, както и непаричните последици като предсрочна изискуемост, разваляне на договор и изземване на вещи – чл. 6.

Договорните последици от забавено изпълнение на парично задължение на частноправен субект по договори за кредит, договори за лизинг и други форми на финансиране (факторинг, форфетинг и други), ако са предоставени от банки и финансови институции, фирми за бързо кредитиране или ако последните са прехвърлили вземанията си на други банки или финансови институции, на колекторски фирми за събиране на неплатени вноски и дългове, не се прилагат по време на извънредното положение. Правното основание за тяхното неприлагане е чл. 6 от закона. Без значение е кои са страни по договора – физически или/и юридически лица, респ. държавата. Отново държавата прилага единен подход към всички правни субекти, търговци и нетърговци, физически и юридически лица. Без значение е дали те имат възможност да осъществяват дейността си и имат финансови постъпления по време на извънредното положение. Равнопоставени са примерно фармацевтичните предприятия и застрахователите с туристическите агенции, малките и средните предприятия.

Не е без значение обаче от какво произтичат договорните отношения. Мярката важи само за парични задължения към банки и финансови институции по смисъла на чл. 3 от Закона за кредитните институции, но не се отнася за други частноправни парични задължения – например към топлофикация, мобилни оператори, граждани и други търговци, вкл. и към застрахователите.

Разпоредбата важи както за задължения, чийто падеж е настъпил преди началото на извънредното положение – например на 12.03.2020 г., така и за задължения, чийто падеж настъпва след тази дата. Всъщност чл. 6 въвежда мораториум на последиците от забавено изпълнение, независимо кога то е настъпило. От значение са само последиците от забавата – лихви, неустойки, разваляне на договора, изземване на вещи. Ограничението се отнася до принудителното събиране на неплатените вноски, лихви и неус-

тойки, до действията по събиране на дългове, извършвани от колекторски фирми. Тези действия не бива да настъпват по време на извънредното положение. Защото те могат да влошат епидемиологичната обстановка, заради която е обявено извънредното положение, или да се натъкнат на съществени затруднения за длъжниците да ги изпълнят, защото принудително те са поставени в социална изолация и голяма част от тях не могат да се трудят, за да си изкарват прехраната.

Тези мерки не се прилагат през времетраенето на извънредното положение, защото могат да окажат неблагоприятно въздействие върху пандемичната ситуация в страната. Те предизвикват последиците от неизпълнението на парични задължения, т.е. дерогират чл. 81, ал. 2 ЗЗД. Задълженията не се опрощават, а могат да не се изпълняват. Забранени са мерките на принуда, налагани върху длъжниците по време на извънредното положение.

По-конкретно:

Първо, ако настъпи падеж на вноска или крайният срок за връщане на заема и ако длъжникът не изпълни задължението си, няма да настъпят неблагоприятните последици от неизпълнението на паричното задължение. А те са предсрочна изискуемост на вземането при договор за заем. Развалянето на договора поради неизпълнение не поражда правни последици и не се допуска принудителното изземване на вещта примерно при договора за лизинг. Следователно **първата правна последица е, че длъжникът не изпада в забава, ако падежът на задължението му настъпи по време на извънредното положение.**

Второ, в резултат на първото не настъпват и неблагоприятните последици от забавеното парично задължение – не се начисляват законови или договорни лихви. Последните се начисляват до 13.03.2020 г., без 13.03.2020 г., и след това започват да се начисляват от деня, следващ деня, в който извънредното положение бива отменено. От датата, следваща падежа по всяка фактура, ответникът е в забава за заплащане на начислената сума по съответната фактура. При съобразяване периода на забава на ответната страна следва да бъде приложена и разпоредбата на чл. 6 ЗМДВИП, в редакцията на разпоредбата от ДВ, бр. 28/2020 г., действала до изменението ѝ на 9.04.2020 г. с ДВ, бр. 34/2020 г.,

според която в периода 13.03.2020 г. до 8.04.2020 г. включително не се прилагат последиците от забава за плащане и лихви за забава не се дължат от всички частноправни субекти²⁶.

Вземането на ищеца за законна лихва по револвиращ кредит следва да се признае и след датата на подаване на заявлението за издаване на заповед за изпълнение в съда – 27.06.2019 г., до окончателното плащане на сумата с изключение на периода от 13.03.2020 г. до 13.07.2020 г., съгласно чл. 6 ЗМДВИП.²⁷

Размерът на законната лихва по потребителски кредит за периода от 16.08.2019 г. до 12.03.2020 г. възлиза на 68,30 лева, като, съобразявайки разпоредбата на чл. 6 в редакция от 14.05.2020 г., съдът е посочил, че за периода от 13.03.2020 г. до 13.07.2020 г. не се начислява законна лихва.²⁸

Следователно, в съответствие с установената задължителна съдебна практика по този въпрос, районният съд е приел, че при неизпълнение на задължението на работодателя по чл. 200 КТ за обезвреда на настъпили вреди от трудова злополука за дължимото обезщетение за забава са приложими общите принципи, намерили място в чл. 84, ал. 3 ЗЗД и чл. 86 ЗЗД, а именно – работодателят, дължащ обезщетение за вреди по чл. 200 КТ, изпада в забава от настъпване на увреждането, резултат от трудова злополука, т.е. началният момент, от който следва да се присъди законната лихва при обезщетенията по чл. 200 КТ, е датата на възникване на злополуката, а не датата на поканата за заплащане на сумата.

Съдът приема за неоснователно твърдението, че лихва не се дължи през време на обявеното извънредно положение. Съгласно разпоредбата на чл. 6 ЗМДВИП лихва не се дължи единствено по договори за кредит и други форми на финансиране, предоставени от финансови институции по чл. 3 от Закона за кредитните институции.²⁹

---

²⁶ Решение № 260306 от 23.10.2020 г. на ОС – Варна, по т. д. № 590/2020 г.

²⁷ Решение № 374 от 31.07.2020 г. на РС – Силистра, по гр. д. № 1208/2019 г.

²⁸ Определение № 438 от 18.09.2020 г. на ОС – Шумен, по в. ч. гр. д. № 288/2020 г.

²⁹ Решение от 12.01.2021 г. на ОС – Монтана, по в. гр. д. № 264/2020 г.

Трето, кредиторът няма право да иска предсрочна изискуемост на паричното задължение. Волеизявлението му за предсрочна изискуемост по време на извънредното положение няма правна сила.

Четвърто, изправната страна не може да развали договора поради виновно неизпълнение на задължението.

Законът се отнася твърде либерално и еднакво към всички субекти на частното право и поставя на една плоскост финансовите задължения на гражданите и най-вече на безработните с тези на големите търговци – например на търговските вериги за хранителни стоки, които безспорно точно в дните на извънредното положение имаха твърде високи приходи. В тази връзка нашият закон се отклони от насоките на Единния (Европейския) банков орган за въвеждане на временен мораториум върху задълженията на кредитополучателите, които изпитват финансови трудности заради COVID-19. Тези насоки трябваше да се приложат във всяка държава – членка на ЕС. Националните банки на държавите следваше да разработят процедурите, по които щяха да бъдат третираны кредитополучателите. Очевидно е, че става дума за получателите на банкови кредити, а не за всички заемополучатели и всички длъжници. За тях трябва да се прилага общият правен режим на изпълнението и неизпълнението на задължения, предвидени в съответната държава. В цитирания документ се изработи единен стандарт, който щеше да се прилага към различните групи от кредитополучатели при процедури, които трябваше да се създават бързо. Мерките и процедурите, разработени от Единния банков орган, се прилагаха преди 30.06.2020 г.

2. Извън уредените в закона мерки и действия, какви още правни последици могат да възникнат по време или в резултат на извънредното положение?

Извънредното положение е форсмажорно обстоятелство. То може да бъде причина за невъзможност да се изпълни частноправно задължение. В Закона за задълженията и договорите съществува норма, която урежда последиците от обективна невъзможност при облигационните договори. Това е чл. 81 ЗЗД. Длъжникът не отговаря, ако невъзможността за изпълнението се дължи на причина, която не може да му се вмени във вина.

Обстоятелството, че длъжникът не разполага с парични средства за изпълнение на задължението, не го освобождава от отговорност.

Дали обаче има обективна невъзможност, ако длъжникът изпълнява чрез лично, незаместимо действие, а не може да го извърши, защото трябва да се грижи за непълнолетните си деца, които учат къщи и няма кой друг да се грижи за тях, а училищата и детските градини са затворени? Или ако има забрана да работи там, където е трябвало преди пандемията да изпълнява задължението си? Отговорът би следвало да е положителен.

Друг пример за обективна невъзможност е отказът от договор за организирано туристическо пътуване. Пандемията прекрои и провали плановете за пътуване и почивки. Пандемията е природна катастрофа, форсмажорно обстоятелство и постави в опасност вече направени резервации. И двете страни по договора могат да го прекратят поради непредвидими и непредотвратими извънредни обстоятелства.

Горепосоченото показва, че пандемията влиза в съприкосновение с общата част на ЗЗД по най-различен начин. Появяват се институтите на обективната невъзможност, на стопанската непоносимост, класически проблеми на противоречие с морала, форсмажорни обстоятелства и други.

Може да обобщим: Ако длъжникът по облигационно отношение има непарично задължение към кредитора и неговият падеж настъпи по време на извънредното положение, той може да се освободи от отговорност, ако докаже, че се намира в обективна невъзможност. Това означава да докаже, че не може да изпълни задължението си и че причината за това са мерки и/или забрани, действия на властите, които предизвикват тази невъзможност – например затваряне на ресторанти, поставяне на хотели под карантина, поставяне на предприятието под карантина поради заболял от коронавирус работник или служител и др. В този случай е налице обективна невъзможност за изпълнение, а правната последица, визирана в закона, е отпадане на неговата отговорност. Това означава, че договорът се разваля по право – чл. 89 ЗЗД. При двустранните договори, ако задължението на едната страна се погаси поради невъзможност за изпълнение, договорът се разваля

по право. Когато невъзможността е само частична, другата страна може да иска съответно намаляване на своето задължение или разваляне на договора по съдебен ред, ако няма достатъчен интерес от частичното изпълнение.

При невъзможност за пълно изпълнение договорът преустановява своето действие и ако той е с еднократно изпълнение, се счита за несклучен, защото всички права и задължения отпадат с обратна сила – все едно че не е имало договор. Ако само част от задължението е станала невъзможна, договорът запазва своето действие и за насрещната страна по него възникват две алтернативи – или да иска намаляване на своята насрещна престация, или да иска от съда разваляне на договора, след като докаже, че няма достатъчен интерес от частичното изпълнение.

Развалянето на договора по право означава, че правата и задълженията и на двете насрещни страни се погасяват, и ако някоя от тях е престирала, тя може на основание чл. 55, ал. 1 ЗЗД да иска обратно даденото. Ако не е изпълнила, се освобождава от задължението си – например от задължението си да плати.

Относно договора за наем проблемът е свързан с невъзможността на наемателя да заплаща наема, защото обявяването на извънредното положение води до забраняване на търговска дейност или нейното ограничаване. При двустранните договори трябва да се има предвид, че и двете страни са едновременно кредитори и длъжници и непреодолимата сила може да направи невъзможно изпълнението както на задължението на наемателя, така и на наемодателя. Последният е длъжен да затвори помещението, т.е. да не може да изпълнява своето задължение да осигури ползването на имота, а за наемателя възниква невъзможността да упражнява стопанската си дейност, защото му е забранен достъпът до помещението и има забрана да допуска граждани до него. Следователно особеното тук е, че е налице една правна забрана, която води до обективна невъзможност и за двете страни по наемното отношение да изпълняват задълженията си една спрямо друга. Ако заповедта на министъра на здравеопазването е довела до затваряне на помещенията, в които се осъществява търговската дейност, възниква непреодолима сила, която се отнася както до задължението на наемодателя да предостави възможността нае-

мателят да го ползва, така и до наемателя, който не може да упражнява правото си да ползва помещението. В този случай, който е характерен за моловете, които трябваше да се затворят като помещения, договорът за наем се прекратява по право по силата на чл. 89 ЗЗД за облигационните договори и по силата на едностранно волеизявление или от наемодателя, или от наемателя при търговските договори – чл. 306, ал. 5 ТЗ. Преди това се спира изпълнението на задължението и за двете страни – чл. 306, ал. 4 ТЗ. Ако договорът за наем съдържа клауза, че всяка от страните може да го прекрати с предупреждение, или договорът е без определен срок, всяка от страните може да го прекрати с едностранно волеизявление по силата на общите правила на договора за наем по ЗЗД – чл. 238 от ЗЗД във връзка с чл. 288 ТЗ – относно търговските договори.

Има обаче случаи, когато забраната на МЗ, обусловена от епидемиологичната обстановка, не води до затваряне на помещението и забрана на дейността. Наемателят обаче не може да я осъществява заради ограничаване на потреблението. Той няма интерес да запази помещението, защото преустановява дейността си. В този случай не е налице непреодолима сила. Извънредната епидемиологична обстановка, а преди това извънредно положение, не е причина той да не изпълнява задължението си по договора за наем, и по-специално задължението да плаща наемната цена и консумативните разноски. Договорът за наем не се разваля по право на основание чл. 89 ЗЗД или чл. 306, ал. 5 ТЗ.

В арбитражната практика този въпрос се постави в решение по ВАД 117 от 2020 г. по описа на АС при БТПП. В него се прие, че *действието на непреодолимата сила е започнало на 13.05.2020 г., като първоначално (Заповед № РД-01-124/13.03.2020 г.) тя е действала до 29.03.2020 г., а след това със Заповед № 01-154/26.03.2020 г. ограничението е продължено до 12.04.2020 г., а със Заповед № 01-195/10.04.2020 г. – до края на извънредното положение, т.е. до 13.05.2020 г. Така че ответникът е отправил изявлението за прекратяване на 14.04.2021 г., след като непреодолимата сила е действала в продължение на един месец (от 13.03.2020 г.) и предстои да действа още един месец (до 13.05.2021 г.), като в действителност е действала до 17.05.2021 г.*

вкл. Процесният договор за наем е с действие от 16.02.2019 г. до 16.02.2024 г. Следователно към момента на започване на непреодолимата сила – 13.05.2020 г., от срока на договора са изтекли почти тринадесет месеца, непреодолимата сила е засегнала два месеца и четири дни от съществуването му, като след преустановяването ѝ остават още три години и девет месеца от срока на договора.

Предпоставката за прекратяване по чл. 306, ал. 5 ТЗ е страната, която прекратява процесния договор, да няма вече интерес от изпълнението му. Ответникът твърди, че „с оглед на обстоятелството, че търговският център е останал затворен за повече от 2 месеца, а основната дейност на доверителите му е била търговия в конкретния обект, за същите се явява крайно неуместно, икономически неизгодно и при явна липса на интерес за изпълнение продължаването на договора за наем“ съответно, „тъй като до март 2020 ищецът не е намерил заместващ наемател, а пандемията и последващото обявяване на извънредното положение правят запазването на договора невъзможно, той е прекратен на база чл. 306 и чл. 307 на ЗЗД.

От представената и приета като доказателство по делото кореспонденция, разменена по електронен път, е видно, че ответникът не е постигнал очакваните бизнес резултати още преди въвеждането на извънредното положение, поради което е водил преговори с ищеца за изменение на условията на наемния договор, респ. прекратяване на договора му със заместване с друг наемател. Така в електронно съобщение, изходящо от управителя на ответното дружество и адресирано до управителя на ищцовото дружество от 15.05.2020 г., ответникът е заявил, че от самото начало на наемния договор представянето на процесния обект като магазин не е постигнало очакваното и разходите за наем са се оказали твърде високи спрямо действителния оборот на магазина, като за периода от 1.03.2019 г. до 29.02.2020 г. разходите за наем възлизат на 28% от оборота, което е повече от два пъти над нормалното съотношение. От същото електронно съобщение се установява, че още на 16.04.2019 г. между страните е проведена среща, на която е обсъждано изменение на наемния договор, респ. прекратяването му. Воденето на прегово-

ри в горния смисъл се потвърждава и от показанията на свидетеля Р. И. – с. 14 от протокола от а. з. от 21.04.2021 г., която след описание на конкретни обстоятелства е заявила: „Така че молбата за намаление на наем беше и преди КОВИД ситуацията във връзка с бизнес резултати“.

В електронно съобщение, изходящо от управителя на ответното дружество и адресирано до управителя на ищцовото дружество от 20.05.2020 г., ответникът е предложил договорот за наем да бъде продължен при две условия – възможност за прекратяване с двумесечно предизвестие и подоходно ориентиран наем. Това предложение следва с два дни преустановяването на непреодолимата сила и показва, че ответникът има интерес от съществуване на наемното правоотношение, но при променени условия и най-вече променен наем. Преценяването в съвкупност на изявленията и поведението на ответника преди 13.03.2020 г., т.е. преди началото на непреодолимата сила (участието му в преговори с ищеца за изменение или прекратяване на процесния договор), и предложенията му след нейното прекратяване на 18.05.2021 г., които се свеждат до същото – изменение на наем и евентуално заместване с друг наемател, води до извод, че (1) ответникът още преди 13.03.2021 г. не е имал интерес от запазване на наемното правоотношение при уговорените условия и преди всичко уговорения наем, и (2) след прекратяване на непреодолимата сила за ответника е останал интерес наемното правоотношение да продължи да съществува при съответно изменени условия. Следователно **непреодолимата сила, действала два месеца и четири дни, така че след преустановяването ѝ са останали още три години и девет месеца от срока на процесния договор, не е довела до загуба на интерес от съществуване на наемното правоотношение. Липса от запазването му в уговорения първоначален вид е налице още преди 13.03.2020 г. Дори непреодолимата сила, последвана от въздействието на COVID-19 епидемията, да е довела до стопанска непоносимост по смисъла на чл. 307 ТЗ за ответника, това е без значение в случая. Предмет на настоящото производство не е иск по чл. 307 ТЗ, а извънсъдебните изявления на ответника, релевиращи стопанска непоносимост, не могат да**

имат прекратителното действие, което следва да бъде предизвикано само по исков ред.

Следователно непреодолимата сила, действала през периода от 13.03.2020 г. до 17.05.2020 г. вкл., не е породила право на ответника да прекрати процесния договор на основание на чл. 306, ал. 5 ТЗ и той не е прекратен на това основание“, се казва с решението.

В немската съдебна практика окръжният съд във Франкфурт на Майн е приел, че обусловеното от коронавируса затваряне на магазин не представлява недостатък на наетата вещ. По време на първия локдаун през март/април 2020 г. търговска верига за готово облекло е трябвало да затвори своите магазини в Хесен. Тя е намалила едностранно наемната цена, изтъквайки, че публичноправната забрана представлява правен недостатък на наетата вещ. Съдът във Франкфурт обаче е приел друго – в този случай не е налице нито стопанска непоносимост, нито недостатък в наемането на вещта.³⁰

Или ако трябва да се обобщи:

В облигационните отношения, при които и двете страни имат насрещни права и задължения, т.е. в отношенията, произтичащи от двустранни договори, след обявяване на извънредното положение възникват следните промени:

А) договорът се разваля по право, ако едната страна не може да изпълни задължението си поради мерки, забрани, действия, произтичащи от извънредното положение;

Б) договорът се разваля по право с обратно действие, ако той е бил за еднократно изпълнение и с действие за в бъдеще, ако е с продължително или периодично изпълнение;

В) договорът може да продължи да съществува, ако няма обективна невъзможност за изпълнение на задълженията и на двете насрещни страни;

Г) ако има частична обективна невъзможност, договорът може да остане с първоначално уговорените права и задължения на страните; едната страна може да се освободи да престава ста-

---

³⁰ Urteil vom 05.10.2020, Az. 2-15 O 23/20.

налата невъзможна част за изпълнение при съответно намаление на цената или договорът може да се развали по съдебен ред;

Д) ако задължението е парично, то не се погасява, защото няма обективна невъзможност за плащане;

Е) отпада договорната отговорност на длъжника, която, ако не беше извънредното положение, би следвало да възникне обезщетение за всички преки и непосредствени вреди, причинени от неизпълнението – чл. 82 ЗЗД.

§ 3. Въпросът за непреодолимата сила в търговското право

1. По отношение на неизпълнението на договорните задължения в **търговското право** се прилагат общите правила на неизпълнението по ЗЗД. Търговецът длъжник носи договорна отговорност за пълно, лошо, забавено и частично неизпълнение и е длъжен да обезщети вредите, причинени на кредитора, от всяка форма на неизпълнение. Той носи договорна отговорност, която обхваща всички имуществени и неимуществени вреди, причинени на кредитора, които са пряка и непосредствена последица от неизпълнението – причинени щети и пропуснати ползи, стига да са предвидими към момента на сключване на договора, а при недобросъвестност на длъжника – и непредвидимите вреди – чл. 82 ЗЗД. В съдебната практика се допуска обезщетяване и на неимуществени вреди при неизпълнение на договорно задължение, вкл. и такова, което произтича от търговски договор – ТР № 4 от 2012 г. от 29.01.2013 г., а при някои абсолютни търговски договори като при договора за организирано туристическо пътуване с обща цена Законът за туризма³¹ допуска възможността да се договаря за обезщетяване на неимуществени вреди с изрична правна норма – чл. 91, ал. 2. Отговорност за неимуществени вреди при неизпълнение на договорни задължения е предвидена и за дистрибутора и търговеца по силата на чл. 131 ЗЗП.

---

³¹ Обн. ДВ, бр. 30 от 26.03.2013 г., в сила от 26.03.2013 г.; последно изм. и доп. бр. 21 от 12.03.2021 г.

Въпреки приложимостта на нормите на ЗЗД относно изпълнението на задължения, произтичащи от търговски договор, съществуват някои особености, на които ще се спира в следващите редове.

Поначало търговецът длъжник отговаря за всяка форма на изпълнение на задължение, произтичащо от търговска сделка. Отговорността му е безвиновна и отсъствието на вина не го освобождава от договорна отговорност, а същата може да се изключи само ако изпълнението е причинено от непреодолима сила – чл. 306, ал. 1 ТЗ. Затова е необходимо изпълнението да се намира единствено в причинна връзка само с непреодолимата сила (НС).

2. Какво е непреодолима сила (НС) в търговското право?

2.1. Според чл. 306, ал. 2 ТЗ тя е непредвидено или непредотвратимо събитие от извънреден характер, възникнало след сключване на договора.

НС е събитие, което трябва да отговаря задължително на две изисквания: първо, да е от извънреден характер, т.е. да не настъпва обичайно, нормално, и второ, да е възникнало след сключването на договора. Ако е възникнало преди това, страните по договора са щели да съобразят неговото съществуване и да уредят отношенията си в съответствие с появата му.

Събитието трябва да е или непредвидено, като непредвидимостта се преценява към момента на сключването на договора, или да е било предвидимо, но непредотвратимо. Посочените две изисквания трябва да са дадени според закона алтернативно.

Събитието може да бъде природно явление, но може да бъде и действие или бездействие на трето лице, държавен орган – примерно стачка, гражданска война, революция, мораториум върху плащанията. Така напр. в решение от 22.02.2008 г. по МАД³² 12/2006 г. – Апис, като непреодолима сила е определено изменение на закона за опазване на околната среда, което изисква издаване на комплексно разрешително, липсата на което създава невъзможност за изпълнение на задължението на ответника за

---

³² Международно арбитражно дело при Арбитражния съд при БТПП.

инвестиции – изграждане на инсталация за оползотворяване на дървесни кори и на инсталация за улавяне на лошо миришещи газове от целулозно производство. Според арбитражния състав въведеното със закон изискване за извършване на дължимите инвестиции, което до този момент не е съществувало, е непреодолима сила – не е било предвидимо и е възникнало след сключване на договора, а ответникът не е могъл да се справи с изискванията за издаване на разрешението, без което не може да изпълни задължението си.

2.2. Чл. 306, ал. 1 ТЗ е специална норма по отношение на чл. 81 ЗЗД, според който длъжникът не отговаря, ако невъзможността за изпълнението се дължи на причина, която не може да му се вмени във вина. Не е налице НС, когато предмет на договора са били родово определени вещи, с които продавачът е могъл да се снабди и от други райони на страната, поради което е налице виновно неизпълнение и длъжникът следва да плати уговорената за неизпълнението неустойка – решение по ВАД³³ № 38/99³⁴.

ВКС е отказал да приложи чл. 306, ал. 1 ТЗ и е констатирал, че не е налице непреодолима сила, ако неизпълнението на задължението се дължи на авария в парното стопанство на длъжника, защото тя няма характер на непреодолимост и непредотвратимост – решение 555/1997 – V г. о.³⁵; решение по ВАД 4/1999³⁶.

ВКС е отказал да признае наличието на НС като причина за неизпълнението и основание за освобождаване на длъжника от отговорност, когато „от представените по делото две метеорологични справки следва извод, че за целия исков период на извършване на съответните СМР дните с денонощни температури на въздуха под минус 5 градуса по Целзий са били общо не повече от 28 – при констатираната забава в строителството от 37 дни – Решение № 200 от 11.04.2014 г. на ВКС по т. д. № 545/2012 г., I т. о.

³³ Вътрешно арбитражно дело на АС при БТПП.

³⁴ Практика на АС БТПП 1998 – 1999. София, Издателство на БТПП, 2000. с. 70 – 71.

³⁵ Вж. Пазар и право, 1998, № 7, 34 – 36.

³⁶ Вж. Търговско право, 1999, № 5, 110 – 112.

Не е основание за обективна невъзможност тежкото финансово състояние на длъжника, блокирането на средства по банковите му сметки, защото съгласно чл. 81, ал. 2 ЗЗД обстоятелството, че длъжникът не разполага с парични средства за заплащане на цената на стоката, дори да е доказано в процеса, не го освобождава от отговорност – решение по ВАД 19/98³⁷. В същия смисъл ВКС е приел, че поставянето на обслужващата банка на длъжника под особен надзор не е непреодолимо препятствие, защото паричните задължения са особен вид родови задължения и на основание чл. 81, ал. 2 ЗЗД длъжникът не се освобождава от отговорност – решение 808/1999 – V г. о.³⁸

Не е непреодолима сила и настъпването на студена зима и влажна пролет, защото те са предвидими – решение от 16.06.2004 г. по ВАД 16/2004 – Апис. Договорът, описан в него, е сключен още през месец юли 2002 г. и срокът за извършване на боядисване на фасадата и мозайката под балкон е 15.11.2002 г. Ответникът според решаващия състав е могъл и е бил длъжен да предвиди настъпването на неблагоприятни климатични условия, което е закономерен факт за зимите в България, и да организира така работата си, че да приключи своевременно изпълнението. Като е рискувал да отложи изпълнението за крайния срок на договора, той следва да понесе последиците от виновното си поведение.

Обратно, арбитражният съд при БТПП приема, че следва да се приложи чл. 306 ТЗ и да се освободи длъжника от отговорност на основание непреодолима сила, поради това че той не е могъл да достави необходимото количество слънчоглед, защото пролетта е била суха, с твърде ограничени валежи, а в отделни месеци и изобщо без валежи, които не са стимулирали поникването и растежа на засетия слънчоглед – решение по ВАД № 9/98³⁹. Съдът е приел, че действително са съществували извънредни природни условия – силно пролетно засушаване, което е възпрепятствало произвеждането на по-големи количества. Но след като длъжникът не е имал налични количества и след като същият е бил про-

---

³⁷ Вж. Практика на Арбитражния съд ..., с. 73 – 74.

³⁸ Вж. Пазар и право, 1999, № 7, 36 – 38.

³⁹ Вж. цит. сборник, с. 71 – 72.

изводител, а не търговец, той не е бил длъжен да купува от трети лица, за да изпълни задължението си към кредитора.

ВКС е приел наличието на невиновна невъзможност за изпълнение на задължението за родово определени вещи, ако то се дължи на забрана за износ от страна на производителя и ако длъжникът е положил усилия да осигури чрез други доставчици същата стока, но не е успял – решение 68/2000 V г. о.⁴⁰

Посочвам тези примери от досегашната правораздавателна практика, за да се види кога се приема и кога не се приема дали определено събитие е непредвидимо или непреодолимо. Така може да се направи сравнение с извънредното положение и мерките и действията, предприети от държавата. Тъй като сегашното извънредно положение беше предизвикано от пандемията, свързана с разпространението на COVID-19 – смъртоносен, непознат, нелечим и изключително заразен вирус, обхванал за кратки срокове почти целия свят, бихме могли да приемем, че след 13.03.2020 г. на територията на цялата ни страна се е появила непреодолима сила – непредвидено и непредотвратимо явление от извънреден характер, обусловило налагането на извънредно положение. Ако длъжникът е сключил договор и поел задължението преди 13.03.2020 г. и след това в резултат на извънредното положение не може да изпълни задължението си, той може да се позове на НС. Достатъчно е да докаже причинната връзка между НС и неизпълнението на задължението, за да се освободи от отговорност за неизпълнение.

2.3. НС освобождава длъжника от отговорност, но за него възниква задължението да уведоми писмено другата страна за НС и за възможните последици от нея за изпълнението на договора. Това не е договорно, а законово задължение – чл. 306, ал. 3 ТЗ. Смятам обаче, че страните биха могли да го дерогират, както биха могли да дерогират и правилото, че длъжникът се освобождава от задължението си по търговска сделка при настъпване на НС.

2.4. НС се доказва от длъжника. Той трябва да установи и докаже, че неизпълнението на задължението му, произтичащо от търговски договор, е причинено от непредвидено или непредотвратимо

---

⁴⁰ Вж. Търговско право, 2000, № 4, с. 93 – 94.

събитие от извънреден характер, възникнало след сключване на договора – така е и решение по ВАД № 38/99. И обратно, в решение от 17.11.2003 г. по ВАД 37/2003 г. – Апис, е прието, че няма НС, защото се касае за родово определени вещи, които ответникът би могъл да си набави от други райони на страната; ответникът не се е позовал на обективни причини за неизпълнението; ответникът не е уведомил ищеца за наличието на обективни причини, както се изисква от закона; ответникът не е отговорил на поканата на ищеца за предаване на договорената стока; ответникът не е доказал, че пълното неизпълнение на задължението му да достави е резултат от пълно погиване на договореното жълто просо.

3. Какво е правното действие на НС?

3.1. Първо, НС освобождава длъжника от отговорност и той няма да носи задължение за обезщетение на вредите.

Второ, възниква задължение за уведомяване. Длъжникът следва да уведоми кредитора, че не може да изпълни задължението си поради наложеното извънредно положение.

Трето, изпълнението на задължението може да се спре, докато трае НС, ако последната е от временен характер. Ето тук се проявява актуалният въпрос. Извънредното положение е временно явление. То е акт на държавната власт – на парламента, и той може да го отмени след като отпаднат причините за неговото налагане. Мерките и действията, забраните и ограниченията имат временен характер. Затова длъжникът ще се освободи от изпълнението и последиците на неизпълнението само за периода на извънредното положение.

Четвърто, възниква право за кредитора и за длъжника да прекратят договора, ако НС трае толкова, че кредиторът няма интерес от изпълнението. Ако една от двете страни или и двете страни преценят, че поради характера на договора или характера, перспективата и продължителността на извънредното положение длъжникът не може да изпълни в бъдеще задължението си, кредиторът няма интерес от забавеното изпълнение или постигнат взаимно съгласие, те могат да прекратят договора. Ако договорът е двустранен, и двете страни се освобождават от своите насрещни задължения, но и няма да получат нищо. Поради обективния ха-

рактер на причината за неизпълнението няма да възникне и договорната отговорност.

Пето, по отношение на една специална категория търговци – туроператорите, законът за изменение и допълнение на ЗМДВИП създава нов чл. 25 със следното съдържание: „Чл. 25. Туроператор, който трябва да възстанови заплатена сума от пътуващ за туристическо пътуване, когато е било отменено поради обявеното извънредно положение, може да предложи на пътуващия ваучер за заплатената сума. Ако пътуващият не приеме ваучера и при липса на друго споразумение за туристически пакет – заместител, между туроператора и пътуващия туроператорът възстановява не по-късно от един месец, считано от датата на отмяната на извънредното положение, всички плащания, които е получил от пътуващия или от негово име“.

Разпоредбата е специална по отношение на общите последици на непреодолимата сила. Защото се въвеждат, освен възстановяване на цялата цена или на част от нея, платени за отмененото пътуване, и алтернативни възможности – издаване на ваучер за бъдещо пътуване или сключване на друго споразумение между потребителя и туроператора. Тук обаче трябва да се акцентира на един много важен момент – последиците възникват след отмяна на извънредното положение. Пътуващият има право на цената, която е платил, само ако откаже ваучера или друго споразумение. В същото време той разполага само с един месец да получи паричната сума, която е дал. Може да си представим, че туроператорът се забави с ваучерите и споразуменията и дълго време след единия месец ги представи и те не бъдат одобрени от пътуващите. Тук разрешението е, че ако до един месец след отмяната на извънредното положение той не информира пътуващия за възможностите, които предлага, ще дължи законната лихва. Но е възможно и още по-лошо положение – през това време той да няма нужната ликвидност от парични средства, които следва да върне на пътуващите. И тук бихме могли да си представим големите разправии, затваряне на офиси и на практика невъзможност на пътуващите да си получат парите. Ще се окаже, че тази разпоредба е имперфектна и гражданите няма да получат обратно пла-

тените от тях суми поради фактическа липса на финансови средства у туроператорите.

3.2. Когато настъпи непреодолимата сила, засегнатият търговец би следвало да бъде обезщетен от държавата за вредите, които претърпява под формата на нереализиран оборот. Поначало търговецът при локдаун няма претенция за обезщетение на пропуснатите ползи, ако това изрично не е предвидено от нормативен акт на държавата. Последната е тази, която решава дали ще се плати обезщетение или не и кои търговци ще бъдат обезщетени. В този смисъл окръжният съд в ХанOVER е решил, че собственик на ресторант няма право на обезщетение на загубите си от оборота, който той не е могъл да осъществи по време на локдауна и затваряне на ресторантите като рискови обекти. Причината е липсата на правно основание. В Германия действа законът за защита срещу инфекции, който не съдържа изрична правна уредба в този смисъл. Затова, ако държавен орган затвори заведение, собственикът му няма регресен иск срещу него на основание разпоредбите на закона, регулиращ отговорността на държавата за вреди⁴¹.

Немската съдебна практика твърдо стои на позицията, че на търговците не се дължи обезщетение за загуби от оборота в ситуация на локдаун. В решение на окръжния съд в Хайлброн е отречено правото на обезщетение на собствениците на затворени заради коронавируса магазини. Ако правителството е предвидило определена парична подкрепа на затворените бизнеси, например както е в конкретния случай – 9000 евро за затворен фризьорски салон, съдът е приел, че е осигурен екзистенц-минимума в достатъчна степен от тази сума и не е доказано от ищцата наличието на състояние от неизбежна нужда.

Липсва и право на обезщетение срещу полицейските органи, които са затворили салона, защото те са изпълнявали своето задължение за налагане на принудителни административни мерки⁴².

Същото е становището на съда в решение на окръжния съд в Берлин. Съдът е отхвърлил иска на търговец за обезщетение поради обявения локдаун. Той е обосновал отхвърлянето на иска

---

⁴¹ LG Hannover, Urteil v. 9.7.2020 – 8 O 2/20.

⁴² Urteil v. 29.04.2020, Aktenzeichen: I 4 O 82/20.

с това, че ищецът няма нито правни, нито фактически основания да претендира компенсация за претърпените вреди. Неблагоприятните последици от локдауна и най-вече ограничителните мерки са пропорционални на опасността от заразяване и не налагат търговецът да се разглежда като „недопустима специална жертва“ на локдауна⁴³.

По принцип германските съдилища приемат, че правото на труд и на свободна стопанска инициатива, на търговска дейност се сблъскват с правото на всички граждани на живот и здраве. И ако те са застрашени от търговската дейност поради специфичните условия на пандемичната обстановка, правото на здраве на всички граждани има приоритет над индивидуалното право на търговеца да упражнява своята дейност и да полага труд.

4. Въпросът за стопанската непоносимост при извънредното положение

През последните месеци усилено се пише в електронните сайтове, особено в блогове на адвокатски кантори, че са налице условията на стопанската непоносимост.

Стопанската непоносимост е важен институт на търговското право, чиято правна уредба е много лаконична в българското право, а и няма богата съдебна и арбитражна практика. Винаги, когато се появят икономически кризи в обществото, започва да се говори за стопанска непоносимост. Според дефиницията на чл. 307 ТЗ съдът може по искане на една от страните да измени или да прекрати договора изцяло или отчасти, когато са настъпили такива обстоятелства, които страните не са могли и не са били длъжни да предвидят, и запазването на договора противоречи на справедливостта и добросъвестността.

1. Стопанската непоносимост е близка до непреодолимата сила и затова двата института на търговското право систематически са регламентирани един след друг.

---

⁴³ Urteil v. 13.10.2020, Aktenzeichen: 2 O 247/20. Решението не е влязло в сила и подлежи на обжалване.

2. Общото при стопанската непоносимост и непреодолимата сила е появата след сключването на договора на нови обстоятелства, които са били непредвидими към момента на сключване на договора и затова страните не са могли да приспособят клаузите на договора си към тях, т.е. не са могли да ги вземат предвид, когато са уговаряли клаузите на договора. Обстоятелствата са от такъв вид, че добрите търговци, дори да положат максимални знания, умения и усилия да прогнозираат какво ще се случи в бъдеще, не са били в състояние да го направят.

3. Различието между непреодолимата сила и стопанската непоносимост се изразява в това, че тези непредвидими обстоятелства правят изпълнението на задължението при непреодолимата сила **невъзможно (обективна невъзможност)**, докато при условията на стопанска непоносимост изпълнението е **възможно (обективна възможност)**, но е силно нарушена еквивалентността на насрещните престации и продължаването на договора при предварително уговорените клаузи е несправедливо. Изпълнението на задължението е станало непосилно за едната страна и причината за това са новите непредвидими обстоятелства. Това обуславя и различието в правните последици – при непреодолимата сила задължението се погасява и без намесата на съда, докато при стопанската непоносимост договарят би могъл да се прекрати или да се измени само по силата на съдебно решение, освен ако той не се прекрати или измени по съгласие на страните.

4. Поначало стопанската непоносимост се проявява при договорите с продължително или периодично изпълнение, защото те съществуват и се изпълняват през определен период от време, през който в едно динамично време като сегашното е възможно да настъпят нови, невероятни и немислими обстоятелства. Едно такова обстоятелство е обявяването на извънредното положение от парламента във връзка с пандемията на корона вируса. Най-често става дума за договорите за наем, договорите за лизинг и договорите за заем. Освен това най-често стопанската непоносимост се свързва с паричното задължение – на наемателя, лизингополучателя и заемателя. Тъй като паричното задължение е винаги изпълнимо (парите не погиват) и не настъпва обективна невъзможност за изпълнение на парично задължение – чл. 81, ал. 2 ЗЗД,

длъжниците могат да претърпят затруднения в тяхното изпълнение. При условията на извънредното положение категорията длъжници, които търпят парични затруднения, са тези, които са задължени да преустановят производството и най-вече услугите, като ресторанти, туристически агенции и други, чиято дейност е свързана със струпването на много хора на едно място или с посещения на други държави, с осъществяване на транспорт на хора в други населени места или държави. Те не могат поради новонастъпилото обстоятелство да осъществяват дейността си и да получават доходи. Една част могат да станат неплатежоспособни или свръхзадължени и да влязат в производство по търговска несъстоятелност, но друга част могат да се задържат на пазара и да изчакат да мине извънредното положение. Те обаче са сключили договори за наем, лизинг или заем с други търговци. И сега възниква въпросът – какво да се прави. Разбира се, няма пречка, въз основа на принципа на договорната свобода, да предоговорят с контрагентите си условията на договорите – разсрочено плащане, отсрочено плащане на вноските за времето на извънредното положение. Но ако насрещните страни откажат да променят или да прекратят договорите, може ли да се предяви от длъжниците иск по чл. 307 ТЗ?

5. Със Закона за изменение и допълнение на Закона за мерките и действията по време на извънредното положение държавата предвиди възможността да се намаляват наемите, но само на държавни и общински обекти, въвеждайки с § 7 нов чл. 66:

„Чл. 66. До отмяната на извънредното положение по решение на Министерския съвет министрите, областните управители и ръководителите на други ведомства, предоставили под наем или за ползване имоти – държавна собственост, или общинските съвети, предоставили под наем или за ползване имоти – общинска собственост, може да приемат решения, съответно издадат заповеди за намаляване размера на вноските за наем и за ползване или за освобождаване от заплащането им изцяло или частично от физически и юридически лица – наематели или ползватели, които са

ограничили или преустановили дейността си вследствие на мерките и ограниченията, наложени по време на извънредното положение“.

Следователно законодателят е ограничил възможността да се намаляват наеми само на обекти – държавна и общинска, но не и на частна собственост. Това облекчение важи както за физически, така и за юридически лица. Не могат да се задължават частните наемодатели да намалят или да се съгласят да прекратят договорите за наем.

Но независимо от нейното съществуване, нормата и най-вече нейното прилагане буди известно съмнение. Първо, ние се намирахме почти в средата на извънредното положение, ако приемем, че то ще продължи до 13.05.2020 г. Дори да бъде удължено до 30.05.2020 г., срокът е месец и половина. Следователно в най-добрия случай ще обхване само един месец, защото законът има действие за в бъдеще. Второ, процедурата е сложна – необходимо е решение на МС, то се адресира до министри, областни управители, ръководители на ведомства, общински съвети. Тези органи могат (без обаче да са длъжни) да намалят или да освободят от наем наемателите. Трето, последните трябва да доказват, че са ограничили или преустановили дейността си вследствие на извънредното положение или са безработни. Цялата процедура не може да стане за по-малко от една седмица.

Следователно законът не решава проблема със стопанската непоносимост, поради което следва да се обърнем към класическото ни законодателство – чл. 307 ТЗ.

6. За да отговорим на въпроса има или няма стопанска непоносимост, следва да видим, дали са налице нейните предпоставки. А те са:

Първо, да е сключен действителен търговски или нетърговски договор, който не е прекратен към момента на извънредното положение – 13.03.2020 г. В момента на сключване на договора страните са изхождали от това, че в бъдеще няма да настъпи изменение в обстоятелствата. Изпълнението на договора може да е започнало или едната страна да е изпълнила своето задължение. Договорът обаче не трябва да е изпълнен изцяло или да е прекратен на друго основание. Законът не поставя ограниче-

ния, произтичащи от вида на договора – с продължително изпълнение, с едноактно изпълнение или с периодично повтарящи се престации. В теорията се приема, че главното приложно поле са двустранните договори с продължително действие и договорите с периодично повтарящи се престации⁴⁴. Не бива обаче да се изключва предварително приложимостта на стопанската непоносимост и при договорите с еднократно изпълнение – напр. покупка на машина с предварително плащане на цената, която впоследствие, в резултат на новите обстоятелства, е станала ненужна⁴⁵.

Второ, изпълнението на задълженията да е възможно. Както вече посочих, това е различието между стопанската непоносимост и непреодолимата сила, която съгласно чл. 306, ал. 1 ТЗ води до обективна невъзможност за изпълнение на задължението – също решение № 255 от 24.04.2002 г. на ВКС по гр. д. № 1079/2001 г., V г. о.

Трето, да са настъпили нови обстоятелства след сключването на договора, които са довели до същественото нарушаване на еквивалентността на двете насрещни престации. Поради това няма стопанска непоносимост, ако неравновесието в насрещните престации е съществувало към момента на сключване на договора. Както точно посочва Матеева, „трябва да са се променили тези обстоятелства, които страните са имали предвид при сключване на договора и с оглед на които са калкулирали стопанските си изгоди и тежести“⁴⁶.

При повечето дела, които са образувани на основание чл. 307 ТЗ, ищците са изтъквали финансовата и икономическата криза, липсата на обществени и други поръчки, промяна в приоритетите на държавната политика в секторите от икономиката, където могат да се приложат закупените или наетите машини, липса на възложители на работа, за чието изпълнение да бъдат използвани

⁴⁴ Герджиков, О. Търговски сделки. С., „Труд и право“, 2008, с. 55.

⁴⁵ Също Николов, Я. Стопанската непоносимост. Приложение на сп. „Търговско и конкурентно право“, септември 2011 г., 10.

⁴⁶ Вж. Матеева, Е. Необходими промени в уредбата на стопанската непоносимост по чл. 307 от Търговския закон. – В: Съвременното право, Проблеми и тенденции. С., Сиби, 2011, с. 238.

закупените или наетите съоръжения. Трябва да има промяна в обстоятелствата, които страните са имали предвид при сключване на договора и с оглед на които са калкулирали стопанските си ползи и изгоди от изпълнението на договора. Тази промяна трябва да е съществена и трайна, а не кратковременна и преходна и да е икономическа неблагоприятна за засегнатата страна. Рискът от промяната се носи от засегнатата страна. Изменението на обстоятелствата трябва да има извънреден характер.

Извънредното положение, преминало в извънредна обстановка, е новото обстоятелство, което доведе до забрана за определен период от време да се извършва дейност. Ако приходите от дейността на длъжниците са един от факторите, които страните са имали предвид при сключване на договорите, и ако те са един от факторите, с оглед на които са калкулирани лихвите по заема, лизинговата цена, наемната цена, както и ако извънредното положение (обстановка) продължи трайно – примерно повече от три месеца, бихме могли да приемем, че е налице и тази предпоставка. Извънредното положение продължи у нас 2 месеца (от 13.03.2020 г. до 13.05.2020 г.). Считаю, че този срок е кратък, защото, ако изменим или прекратим договорите, а след това се окаже, че търговецът има възможност да осъществява дейността си, не би следвало да приемем, че е налице стопанска непоносимост.

Все пак правната констатация не би трябвало да се абсолютизира и да се приеме, че правната квалификация зависи от конкретния договор. Преценката трябва да бъде индивидуална.

Новите обстоятелства трябва да са обусловени от обективни фактори, а не от виновните действия или бездействия на длъжника. Не може да се позовава на стопанска непоносимост длъжник, който сам си я е причинил.⁴⁷ Или бихме добавили, който е имал въз-

---

⁴⁷ Това е така нар. *self-induced frustration* – вж. повече при Gemmo, F. and others. *Termination of contract on the grounds of frustration* In: ANU College of Law Australia, SSRN Publisher, Melburn, 1998, p. 4. Каю пример се дава случай, при който кораб експлодира. И макар собствениците да се позовават на фрустрация на договора за чартър, се е приело, че такава липсва, защото експлозията е била причинена от небрежността на собствениците на кораба. В случая приложение намира принципът, че никой не може да извлича ползи от своето погрешно поведение.

можност да се приспособи към променените обстоятелства – напр. ресторантът е могъл да започне да приготвя храна за лицата, заети с борбата срещу вируса, или да продава готова храна на мястото на предишното ѝ сервиране в затворено помещение.

Не е такава обстоятелство и невъзможността или временни затруднения при изпълнението на парични задължения⁴⁸, намаляване на пътничопотока, обусловено от извънредното положение и принудително ограничената мобилност в страната и света. Стопанска непоносимост би имало, ако държавата спре дефинитивно определен вид транспорт, при което другите видове превоз биха довели до много големи разноси за превоз; ако се измени законодателството така, че да доведе до значително увеличаване на данъчното задължение за определен вид дейност, а оттук – до увеличаване на себестойността на стоките и услугите и съответно до тяхната непродаваемост, рязък скок на инфлацията⁴⁹. Изменението на обстоятелствата трябва да е предизвикано от причини, които заинтересованата страна не е могла да преодолее след възникването им, полагайки дължимата грижа, която се изисква съгласно характера и условията на договора.

Особеното на извънредното положение, прераснало в извънредна обстановка у нас, е обстоятелството, че мерките за затваряне

---

⁴⁸ Така в р. 1589/2009 г. на САС по т. д. 1008/2009 г., т.о., 3 с-в – Апис, е прието, че трудностите при плащанията не обуславят потестативното право за предявяване на конститутивния иск по чл. 307 ТЗ. В юриспруденцията обаче е изразено и друго схващане: „Мнението, че освобождаването или изменението на съществуващи задължения поради стопанска непоносимост може да става само по отношение на непарични престации, което мнение се обосновава с разпоредбата на чл. 81, ал. 2 ЗЗД, не съответства на разпоредбата на чл. 307 ТЗ. В случая на стопанска непоносимост не става въпрос дали длъжникът разполага с парични средства за изпълнение на задълженията си или не, а дали задължението, в резултат на драстично, съществено изменение на стопанската конюнктура, не се е превърнало в изключително обременително, до степен, която води до „непоносимост“, и същевременно до необходимост (макар и като крайна мярка) да се прибегне до справедливостта. – р. 510/2010 – АС при БТПП – непубликувано.

⁴⁹ **Козлова, Н. В., Ягельницкий А. А.** Расторжение гражданско-правового договора в связи с существенным изменением обстоятельств. Вестник Московского университета. Серия 11. Право, Москва, 2010, № 3, с. 35 и сл.

на стопански субекти се приемаха съобразно развитието на епидемиологичната ситуация и ту се разрешаваше тяхното отваряне, ту се стигаше до тяхното затваряне. Спецификата на отношенията в нашата страна се изразяваше с прекъсването на дейността за определен срок и нейното възстановяване. Смятам, че не бива да виним търговци, които, предвид непредвидимостта на ограничителните мерки на правителството, взеха решение да спрат за цялото време своята дейност или след известно време я прекратиха.

Четвърто, настъпването на новите обстоятелства трябва да бъде **окончателно, а не временно явление. Необходимо е да е сигурно, че в бъдеще няма условия да се възстанови първоначалното положение – положението отпреди промяната на обстоятелствата.** При временна криза, при провизорен характер на промяната няма основание договорът да се изменя или прекратява, защото след изтичането на определен период обстановката ще се възвърне в първоначалния си вид.

Точно тази предпоставка липсва при извънредното положение, което винаги има временен характер. Но и тук трябва да направим обструкцията, която беше изтъкната в горните редове, че поради непредвидимостта както на растежа на заразяването, така и на хаотичността на държавните принудителни мерки, за някои търговци извънредното положение и обстановка се превърнаха в окончателна невъзможност да извършват дейността си и доведоха до нейното прекратяване.

Пето, страните не са могли и не са били длъжни да предвидят тези обстоятелства към момента на сключване на договора. Те трябва да са изключителни и непредвидими. Обстоятелствата са от такова естество, че грижливият и разумен търговец не е в състояние да предвиди тяхното настъпване, било защото то е станало внезапно или защото договорът е бил сключен дълго преди тяхната поява. За да се приеме този факт, законът изисква страните по договора не само да не са могли, но и да не са били длъжни да предвидят настъпването на новите обстоятелства.

Безспорно извънредното положение е един непредвидим факт. Никой не е предвиждал пандемията и нейното разпространение в света. Специфичното при пандемията е, че тя беше предизвикана от неизвестен досега на човечеството вирус, който се

разпространи по цялата земя, обхвана цялото човечество, поради което и досега не можеше да се предвиди бъдещото състояние на определен бизнес, изложен на влиянието на пандемията и на нейното развитие.

Шесто, да е настъпило **чувствително, съществено разминаване в стойностите на насрещните престации**. В резултат на новонастъпилите обстоятелства една от престациите е намалила значително своята стойност и е настъпила драстична обременителност на задължението на нейния носител. Обстоятелствата са довели до промяна на основата на договора. Или договорът е станал извънредно затруднителен за една от страните и за нея е станало непосилно да се придържа към първоначално договореното, или целта на договора е напълно отпаднала.

„Промяната, в която се изразява настъпването на обстоятелства, както се изтъква в решение по ВАД 510/2010 на АС при БТПП, трябва да е „радикална“, „фундаментална“, а не да представлява обикновено изменение на ситуацията вследствие на пазарната флукутация. Последното на общо основание е характерно за условията на свободен пазар и то при нормални обстоятелства може да създаде някаква степен на нееквивалентност. Всъщност именно възможността от настъпване на неблагоприятна за едната или двете страни по даден договор икономическа ситуация представлява нормалният риск от осъществяване на търговска дейност. В хипотезата на чл. 307 ТЗ изменението трябва да е от такъв радикален порядък, че да прави запазването на съществуващата договорна връзка „непоносимо“. На практика това означава изменение на ситуацията, при която се стига до намаляване/увеличаване съдържанието на престацията от порядъка на 100 – 150 до няколкостотин или хиляди процента (инфлацията след Първата световна война и тоталното разрушаване на икономиката на преобладаващия брой участвали в нея страни – окачествявано за България като „национална катастрофа“); ситуацията отново в България в средата на деветдесетте години на миналия век, когато имаше инфлация от порядъка на стотици проценти, и т.н. Именно такава фундаментално, драстично изменение на икономическата ситуация е в степен да засегне стандартите на справедливостта в сферата на търговското право (както беше демонс-

трирано по-горе, търговското право не е основано на измерена с везна еквивалентност на насрещните престации). Целта е всички да печелят, но това невинаги е така – фалитът е често срещано явление. Също така често печалбата се осъществява за сметка на други субекти, което очевидно не е неприемливо за икономиката, основана на свободен пазар и инициатива.

Седмо, наличие на причинна връзка между променените обстоятелства и нарушението на еквивалентността на договорните престации⁵⁰. Неравновесието между престациите трябва да бъде закономерна и адекватна последица от настъпилата промяна.

Осмо, при наличието на тези нови обстоятелства евентуалното запазване на договорените условия би противоречало на справедливостта и добросъвестността⁵¹. Продължаващото обвързване на непроменения договор е недопустимо за едната страна. При наличието на променените обстоятелства запазването на договора непроменен би довело до резултат, който би съставлявал непосилна трудност за страната и би нарушил справедливостта в договорното отношение. Според закона самото запазване на договора в първоначалния му вид би противоречало на добросъвестността и справедливостта⁵². Законът изисква запазването да е противно едновременно на справедливостта и на добросъвестността. Не е справедливо длъжникът да бъде прекомерно обременен с оглед на това, което получава насреща. Изпълнението на договора без изменение на неговите условия би нарушило съотношението между имуществените интереси на страните или би довело до вреди за заинтересуваната страна. Под „несправедливо“ се разбира нарушение на еквивалентността при конкретния договор, нарушение, при което изпълнението на задължението би било разорително или прекомерно обременително за длъжника. Нарушението трябва да е обективно съществуващо. Променените условия трябва да нарушават съществено съответствието между

---

⁵⁰ Вж. лекции в www.lawsbg.com. Няма отбелязан автор.

⁵¹ Вж. www.knowhow.log.bg.

⁵² Не бих могла да се съглася с изразеното становище, че не договорът, а изпълнението му би противоречало на добросъвестността и справедливостта, както се изтъква в лекциите, публикувани на www.lawsbg.com

стойността на престацията на длъжника и насрещната престация – решение по ВАД 91/09 – Апис. Не е такова обстоятелство случаят, при който ищецът в други отношения, различни от спорните, не може да реализира доходи, защото това не води до нарушаване на имущественото равновесие по договора.

Под „недобросъвестност“ се разбира противоречие с общоприетите критерии за честност и почтеност. Това е социално неоправдано положение – решение по ВАД 91/2009, „Вследствие на непредвидената и непредвидимата промяна на обстоятелствата се е стигнало до такова очевидно несъответствие между стойностите на насрещните задължения, че претенцията за изпълнение на първоначално уговореното е станала несъвместима със запазването на честното и почтеното равновесие в интересите на страните, от което се изхожда при сключване на договора“⁵³.

Въпросът за стопанската непоносимост има оценъчен характер. Отговорът на този въпрос може да се даде, след като бъдат анализирани и претеглени всички новонастъпили обстоятелства, както и всички интереси на страните по договора. Особено значение при определянето на непоносимостта има договорното и законово разпределение на риска. Няма стопанска непоносимост, ако въпросното обстоятелство попада в обсега на риска, който се поема от засегнатата страна⁵⁴. Затова най-напред трябва да се провери дали страната изрично или конклюдентно не е поела риска за отсъствието или отпадането на въпросното обстоятелство. Например страните са се съгласили и купувачът е поел риска от установена твърда цена на покупката, така че едно съществено покачване на цените не би могло да доведе до претенция, основана на стопанска непоносимост. Купувачът при отложено плащане следователно е поел риска от утежняване на своето положение. Той носи риска от това дали би могъл да ползва вещта съобразно първоначалните си намерения.

Независимо че институтът на стопанската непоносимост е познат през различните исторически епохи и на законодателствата на по-големите държави, не може да се каже, че той е издигнат

---

⁵³ Матеева, Цит. съч., с. 243.

⁵⁴ Така Medicus/Petersen, Buergerliches Recht, München, 2006, Rn. 164 ff.

в основен принцип на договорното право. В много по-голяма степен в правото превес се дава на принципа *pacta sunt servanda*⁵⁵. От принципа на частната автономия следва, че договорните споразумения имат предимство пред правния институт на стопанската непоносимост. Тя намира приложение в търговското право, където се определя като способ за изменение или прекратяване на договора. При нея няма невъзможност за изпълнение на договора, но ако длъжникът изпълни, това би довело до неговото разорение или до твърде сериозно изменение на еквивалентността в насрещните престации. Критерият е противоречието със справедливостта, която се свързва с еквивалентността и с добросъвестността, под която се разбира честност, почтеност, лоялност. Стопанската непоносимост се прилага тогава, когато продължаването на обвързването с договорните клаузи в тяхната първоначална редакция е непоносимо за едната страна, защото съществени обстоятелства са се променили след сключването на договора. При сключването на договора страните са се споразумели за съдържанието на договора, като са имали предвид определени фактически и правни отношения. Ако тези отношения впоследствие – след възникване на договорното отношение и преди неговото прекратяване, са се променили, се поставя въпросът дали да се запази договорът или да се промени. По силата на правилото *pacta sunt servanda* страната, за която престацията е непосилна, поначало е длъжна да изпълни договорното си задължение. Но по изключение, на базата на изискванията за справедливост, може да се извърши пробив в този принцип. По силата на чл. 307 ТЗ засегнатата страна може да иска изменение или прекратяване на договора.

Всичко това досега е анализирано в теорията и е общоустановено⁵⁶. Както посочих, поначало стопанската непоносимост се свързва с положението на длъжника, на носителя на паричното задължение. Новото, което дойде с пандемията от коронавируса и на което искам да акцентирам в изложението, е, че неблагоприят-

---

⁵⁵ **Larenz, K.** Schuldrecht. Teil I, München, 1976, Par. 21 II.

⁵⁶ За всички автори вж. **Голева, П.** Търговски сделки. С., Нова звезда, 2018, 104 – 129.

ното изменение на икономическата обстановка може да засяга и интересите на кредитора, който в същото време е солвенсът на непаричната престация. Вирусът, който разтърси из основи света, имаше непосредствено отражение върху договорите за доставки на медицински изделия и лекарства, особено на някои категории, които са свързани с осигуряването на предпазни и защитни срещу епидемията средства като маски, защитно облекло, дезинфектанти. Тяхната цена внезапно се покачи, първо, заради дефицита им и второ, заради жизненоважното им значение, което се прояви за изключително кратко време. Търсенето нарасна стократно, а то внезапно повиши тяхната пазарна цена. За съжаление, държавата не беше подготвена и не можеше да интервенира на пазара на санитарни и хигиенни продукти, на пазара на животоспасяващи лекарства със собствен материален ресурс, което принуди хората сами да си ги осигуряват. Повишиха се цените и на дребно, и на едро. Доставчиците им, които преди разпространението на вируса бяха сключили с други търговци договори, по време на изпълнението установиха, че пазарната им цена се е повишила многократно, дори десетки пъти. Те търпяха загуби, защото трябваше да си набавят суровини и материали за тяхното производство на повишени цени, а да изпълняват договорите за доставка на готова продукция на занижени цени, на цени отпреди пандемията. Всичко това налага цената на сключените продължителни договори да се коригира чрез нейното повишаване⁵⁷. И докато досега стопан-

---

⁵⁷ Разглежданото положение не следва да се смесва със спекулата, която се забранява по време на извънредното положение и се обявява за престъпление по силата на чл. 225, ал. 6 от Наказателния кодекс. Ако цените на стоките или услугите са законоустановени, те не бива да се повишават в условията на извънредно положение. Тогава се осъществява квалифициран състав на престъплението по чл. 225 от Наказателния кодекс. Тук става въпрос за повишаване на пазарно, а не държавно определени цени, които поради променените обстоятелства се продават на цени под тяхната себестойност. Впрочем чл. 225, ал. 6 от Наказателния кодекс с основание се критикува в наказателноправната теория като разпоредба, която противоречи на пазарното стопанство, което е установено повече от 30 години в нашата страна. Неслучайно посоченият член не е имал приложение в рамките на двата месеца, през които страната ни се е намирала в извънредно положение – от

ската непоносимост се изразяваше само в намаляване размера на паричната престация на длъжника или неговото освобождаване от договора, COVID-19 ни изправи пред нова икономическа и правна конюнктура – повишаване на цената на сключения договор поради съществено и трайно изменение на обстоятелствата, при които първоначално той е бил сключен.

Изпълнителите на поръчката правят възражение, че в посочения случай добросъвестността и справедливостта се намират в ярко противоречие с интереса на доставчика от изпълнението. Необичайното в разглежданата хипотеза е, че едната страна по договора има интерес не от намаляване, а от увеличаване на стойността на своята престация. Поради съществено изменение на обстоятелствата е настъпила съществена промяна в стойностите на насрещните престации по начин, че тяхното запазване противоречи на справедливостта. Нарушена е равностойността на задълженията. Длъжникът – изпълнител на непаричната престация, има право да иска увеличаване на цената на продаваните от него стоки, т.е. изменение на договора или неговото прекратяване. Той няма интерес да продаде на 3 или 4 пъти по-ниска цена от пазарната, която се е покачила поради съществено изменение на обстоятелствата, които са съществували при сключване на договора. Ето тук имаме един особен случай, към който може да приложим по аналогия правилата на стопанската непоносимост поради липсата на изрична правна уредба.

Следователно за едната страна по договора не е възможно да се придържа към задълженията, които преди това са били уговорени, защото са се появили обстоятелства, които са променили основите на договора в такава степен, че би било в противоречие с добрите нрави и справедливостта клаузите на договора да останат непроменени.

Когато, подобно на случаите при коронавирусната пандемия, неочаквано възникнат нови обстоятелства, които засягат цялата икономика и не се дължат на поведението или на фактори, произтичащи от сферата само на едната страна, се нарушава ек-

---

13.03.2020 г. до 13.05.2020 г. – вж. **Германов, Г.** „Пандемичните“ изменения в Наказателния кодекс – преглед на съдебната практика. (news.lex.bg).

вивалентът на насрещните задължения. В резултат на последващи промени съотношението между насрещните престации не е същото, както преди, и се е нарушило равновесието между тях. Тук влизат и случаите, при които се стига до значително покачване на цената на престацията за длъжника, покачване, което не е могло да бъде предвидено при сключване на договора.

Аргументите ми за защита на изложената теза са два:

Първо, резултатът от буквалното тълкуване на чл. 307 ТЗ не ограничава приложното поле само до хипотезата на влошаване положението на длъжника. Текстът на разпоредбата е неутрален – той визира изменението или прекратяването на договора, като изисква да са настъпили съществени промени, без да уточнява в какво се изразяват те и без да свързва приложението на нормата само с влошаването на положението на длъжника поради настъпилите промени.

Второ, ако проследим фактическия състав на стопанската непоносимост, визиран в чл. 307 ТЗ, ще установим, че той покрива и посочената по-горе хипотеза – едната страна търпи сериозни загуби от новата пазарна конюнктура, дължаща се на неочаквано и внезапно променените обстоятелства в условията на разпространението на коронавируса. Стойността на нейната непарична престация е значително по-висока от пазарната цена, уговорена в договора, преди да се промени икономическата обстановка.

Анализът показва, че в условията на пандемичната обстановка, предизвикана от COVID-19, договорите за доставки и услуги, свързани с предотвратяване и ограничаване на заразяването, могат да претърпят съществено изменение в компонента цена, което да наложи приложението на чл. 307 ТЗ по отношение повишаване, а не понижаване на размера на паричното задължение. Налице са всички елементи на фактическия състав, визиран в чл. 307 ТЗ, и съдът може да измени сключения при други условия договор.

Изводът, който може да се направи, е, че все още е рано да се прецени дали е осъществен фактическият състав на стопанската непоносимост в условията на извънредно положение (обстановка), преди обстановката да е приключила и преди да сме сигурни, че всички посочени предпоставки по чл. 307 ТЗ са реализирани. Особено несигурни са срокът, до

който тя ще продължи, и срокът на продължителността на новото обстоятелство.

§ 4. Някои процесуални последици от извънредното положение (обстановка)

Освен спиране на процесуалните срокове по съдебни, арбитражни и изпълнителни производства, извънредното положение (обстановка) оказва влияние и върху процедурата на провеждане на съдебните заседания.

1. Извънредната обстановка увеличи случаите на провеждане на съдебно заседание чрез видеоконферентна връзка. Засега електронното правосъдие и въвеждането на видеоконферентна връзка ни е известно от наказателното производство. Някои съдилища приеха, че на основание чл. 6а от Закона за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с Решение на Народното събрание от 13.03.2020 г., е допустимо до отмяна на извънредното положение съдебните заседания да се провеждат от разстояние, като се осигурява пряко и виртуално участие на страните и участниците в процеса. За съдебното заседание се изготвя протокол, който се публикува незабавно, а записът от заседанието се съхранява до изтичане на срока за поправка и допълване на протокола.

В конкретния случай при насрочване на съдебното заседание, което съгласно правилата на чл. 65 НПК следва да бъде проведено в открито заседание с участието на страните, е постановено обвиняемият, който към момента е задържан под стража в затвора, да не бъде довеждан, а да бъде осигурена възможност в сградата на затвора да участва чрез видеоконферентна връзка.

Решението на съда е мотивирано от обстоятелството, че силно заразната болест, повод за обявеното извънредно положение, създава изключително висок риск за лицата в местата за лишаване от свобода и задържане под стража. Поради това тези рискове следва да бъдат преодолени чрез осигуряване на възможността участието на обвиняемия да бъде опосредено от техническо средство, като едновременно с това да му се гарантира възможността пряко и активно да участва в съдебното заседание.

Преди започване на съдебното заседание се осигурява възможност на обвиняемия да проведе насаме разговор с адвоката си, като за целта се предоставя техническо устройство от съда и такова от затвора в специалното помещение.

За да се гарантира безпрепятствеността на съдебното заседание от техническа гледна точка, както и възможността да бъде изготвен пълен запис на видеовръзката, съдът намира, че следва да допусне участието на специалист – технически помощник – системния администратор на съда. С определение съдът допуска участието на обвиняемия в съдебното заседание от разстояние чрез видеоконферентна връзка и назначава технически помощник, който изготвя и съхранява видеозапис от съдебното заседание.⁵⁸

2. По друго дело се оказва, че ответникът по касация е човек с ограничения в способността му за самостоятелно обслужване в ежедневието до зависимост от чужда помощ, нуждаещ се от подкрепа за упражняването на основните му права и пълноценно участие в обществото. Освен това той не живее в града, където се намира съдът, и обявеното извънредно положение е създадо допълнителни затруднения за придвижване и участие в насроченото заседание. Разпоредбата на чл. 6а ЗМДВИП (редакция – ДВ, бр. 34 от 2020 г., в сила от 9.04.2020 г.), на която се позовава касаторът, създава възможност за провеждане на заседания от разстояние, но при осигуряване на пряко и виртуално участие на лицата с право на участие. В случая няма данни за предоставен виртуален достъп на заявителя до провеждане на открито заседание и осигурена възможност да защити законния си интерес. Необходимо е да се добави, че протокол от проведено на същия ден заседание не е бил приложен в административната преписка и такъв се представя едва пред касационната инстанция.

Като е приел, че в хода на административното производство са допуснати съществени нарушения на императивни административнопроизводствените правила, Административен съд – Враца, е постановил правилно решение.⁵⁹

---

⁵⁸ Определение № 97 от 13.04.2020 г. на РС – Луковит, по ч. н. д. № 94/2020 г.

⁵⁹ Решение № 14543 от 24.11.2020 г. на ВАС по адм. д. № 10194/2020 г., VI о.

3. В трета група случаи се обсъжда въпросът дали е законно решение без физическо присъствие на членове на решаващия орган.

В жалбата се излагат доводи, че решението е нищожно поради това, че при проведеното на 30.07.2020 г. открито заседание на Комисията за защита на конкуренцията за разглеждане на преписката членовете на комисията не са присъствали физически в залата, което нарушение касаторът счита, че е съществено и постановеното решение е нищожно. За да обоснове този извод, жалбоподателят сочи, че обявеното извънредното положение на територията на Република България е отменено на 13.05.2020 г., поради което предвидената в разпоредбата на чл. 6а, ал. 2 от Закона за мерките и действията по време на извънредното положение и за преодоляване на последиците възможност заседанията на Комисията за защита на конкуренцията да се провеждат от разстояние, като се осигурява пряко и виртуално участие на страните и участниците в процеса, съответно производството, е отпаднала. Затова постановеното решение е незаконосъобразно⁶⁰.

Според ВАС в друго дело е установено следното: „Видно от доказателствата по делото, заседанието на Комисията е редовно и проведено в присъствие на страните, които са направили своите доказателствени искания, както и същите не са направили искания за отвод на някой от членовете на комисията. В случая не са представени доказателства в подкрепа твърдението на касационния жалбоподател, че заседанието на Комисията за защита на конкуренцията е проведено от разстояние и техните членове, участвали в заседанието, не са се намирали в същата зала, където са били и страните в производството. Но дори и да имаше такива доказателства, след като е осигурено пряко виртуално участие на страните и участниците в производството, заседанието е проведено в съответствие с разпоредбата на чл. 6а, ал. 2 от ЗМДВИП и не може да обоснове порок, който да води до обявяване нищожност на решението предмет на настоящото дело“, заключава съдът.

4. По трето дело ВАС определя жалбата за процесуално недопустима на основание чл. 159, т. 1 АПК. Търговец е сезирал Столична община с искане да бъде освободен от заплащане на

---

⁶⁰ Решение № 13437 от 29.10.2020 г. на ВАС по адм. д. № 9609/2020 г., IV о.

финансово обезщетение по сключени споразумения, предвид обявеното извънредно положение и предвидената в чл. 6б възможност за намаляване размера на вноските за наем и за ползване или за освобождаване от заплащането им изцяло или частично от физически и юридически лица – наематели или ползватели, които са ограничили или преустановили дейността си в имота вследствие на мерките и ограниченията, наложени по време на извънредното положение.

СОС е приел Решение № 136 от 16.04.2020 г. за временно освобождаване от задължението за заплащане наем на страни по действащи договори за наем на осн. чл. 6б от ЗМДВИП. В случая се иска освобождаване, респ. намаляване дължими суми по споразумение за изплащане финансово обезщетение между страните, което обаче не съдържа елементите на наемно правоотношение. С него се уреждат финансови взаимоотношения по повод изтекъл срок на действие на договор за наем за ползване на общинско имущество след изтичане срока на договора за наем. Тоест настоящата хипотеза не се обхваща от предвидените в цитираното Решение № 136 на СОС мерки. При това положение органът няма задължение да се произнесе по направеното искане, още повече че и в Решение № 136 от 16.04.2020 г. не е предвидено произнасяне с изричен акт. В обхвата на действие на цитираното решение на СОС попадат действащи договори за наем, не и споразумения, с които са уредени финансови взаимоотношения по повод изтекъл срок на действие на договор за наем, относими в настоящата хипотеза. Жалбоподателят, предвид че няма качеството на наемател, не попада в кръга на действие на това решение. Последното не предвижда издаване на изричен акт, поради което и не е формиран отказ на административен орган. Наличието на отказ за издаване на административен акт, респ. за извършване на административна услуга, е обусловено от съществуването на задължение на административния орган да издаде акт с определено съдържание при настъпване на посочени в правна норма юридически факти. При това положение оспореното писмо няма белезите на индивидуален административен акт по смисъла на чл. 21 от

АПК. В случая не е налице годин за обжалване индивидуален административен акт и производството е недопустимо⁶¹.

§ 5. Заключение

Пандемията COVID-19 е едно от най-големите бедствия, сполетели света след Втората световна война. Смъртоносният вирус SARS-CoV-2 е внезапно, вредносно неочаквано събитие, което за кратко време обхваща целия свят. Най-лошото при него беше неизвестността – не се знаеше какви вреди причинява на човешкото здраве и не беше известен алгоритъм на лечение. В началото нямаше лекарство, нямаше ваксина. Имаше страх и незнание. Българските държавни органи реагираха със строги мерки за ограничаване на хората. Дистанция, дисциплина, дезинфекция. Дистанцията между хората имаше непосредствено въздействие върху частноправните отношения. Хората не биваше да се събират, да контактуват, да извършват съвместна дейност. Българската държава взе решение да въведе като начало извънредно положение, за да може да забрани дейностите, които бяха носители на най-високозаразния риск. Но за да се реализират строгите мерки, беше нужна правна уредба на последиците, засягащи висящите частноправни отношения. Длъжниците трябваше да бъдат освободени временно от изпълнение на задълженията си, работниците и служителите трябваше да не бъдат допускани масово до работа. Като най-силно оръжие в борбата за ограничаване и предотвратяване на заразата се въведоха мораториумът върху сроковете – преклузивни, давностни, срокове за изпълнение, за уведомяване. Въведе се дистанционното обучение и работа там, където беше възможно. Държавата реши да ограничи редици основни права на хората – правото на свободно придвижване, правото на работа и в известна степен правото на образование в името на спасяване на най-важното човешко благо – животът. В същото време държавата въведе ограничителните мерки на базата на закон, който беше създаден за кратко време и нямаше за образец други закони в света.

---

⁶¹ Определение № 6162 от 18.08.2020 г. на АдмС – София, по адм. д. № 7589/2020 г.

Законът за мерките и действията по време на извънредно положение имаше преобладаващо гражданскоправен характер, макар да служеше като основа и за общите административни актове на Министерския съвет и на министъра на здравеопазването. Ретроспекцията на правоприлагането, която правя две години по-късно, показва, че законът се е прилагал и е регулирал обществените отношения по време на извънредното положение, преминало по-късно със Закона за изменение и допълнение на Закона за здравето в извънредна обстановка. Видяхме, че съдът стриктно се е придържал към мораториума на сроковете. Няма много гражданскоправни спорове по приложението на този закон. В същото време следва да отчетем още един факт. Специалният закон не беше всеобхватен и не засегна последиците от непреодолимата сила, от стопанската непоносимост. Може би е рано още да правим равностетка доколкото тези два основополагащи института на гражданското и търговското право ще се справят с частноправните последици от проявлението на коронавирусната пандемия. Засега, на този етап, действащата правна уредба в сферата на частното право е достатъчна, за да уреди споровете между частноправните субекти, независимо че тя е създадена в едни мирни и нерискови времена. Предстои обаче да видим. Задава се нова буря – военна, с елементи на инфлация, която може да се окаже повече пагубна за живота на обикновените хора и за икономиката. Тогава настоящото съчинение може би ще трябва да се пренапише.

**COVID-19 и ОТРАЖЕНИЕТО МУ ВЪРХУ ГРАЖДАНСКОТО
И ТЪРГОВСКОТО ПРАВО НА БЪЛГАРИЯ
(COVID-19 AND ITS IMPACT ON CIVIL AND COMMERCIAL LAW
OF BULGARIA)**

Author(s): Polya Goleva

**TRANSLITERATED REFERENCES
NOT WRITTEN IN THE ROMAN SCRIPT**

- Германов, Г. Пандемичните изменения в Наказателния кодекс – преглед на съдебната практика (Germanov, G. Pandemichnite izmenenia v Nakazatelnia kodeks – pregled na sadebnata praktika) – www.news.lex.bg
- Василев, Ив. За невъзможността да се впише искова молба при извънредно положение и решението на проблема (Vasilev, Iv. Za nevezmozhnostta da se vpishe iskovna molba pri izvanredno polozhenie i reshenieto na problema) – www.news.lex.bg
- Зиновиева, Д. Правен режим на „извънредната епидемиологична обстановка“ в българското законодателство“. Медицинско право и здравеопазване (Zinovieva, D. Praven rezhim na „izvanrednata epidemiologichna obstanovka“ v balgarskoto zakonodatelstvo“. Meditsinsko pravo i zdraveopazvane), 2020, № 1, 4 – 17
- Практика на АС БТПП 1998 – 1999. София, Издателство на БТПП (Praktika na AS BTPP 1998 – 1999. Sofia, Izdatelstvo na BTPP), 2000
- Герджиков, О. Търговски сделки. С., „Труд и право“ (Gerdzhikov, O. Targovski sdelki. S., „Trud i pravo“), 2008
- Николов, Я. Стопанската непоносимост. Приложение на сп. „Търговско и конкурентно право“, септември 2011 (Nikolov, Ya. Stopanskata neponosimost. Prilozhenie na sp. „Targovsko i konkurentno pravo“, septemvri 2011)
- Матеева, Е. Необходими промени в уредбата на стопанската непоносимост по чл. 307 от Търговския закон. – В: Съвременното право, Проблеми и тенденции. С., Сиби, (Mateeva, E. Neobhodimi promeni v uredbata na stopanskata neponosimost po chl. 307 ot Targovskia zakon. – V: Savremennoto pravo, Problemi i tendentsii. S., Sibi), 2011

Козлова, Н. В., Ягельницкий А. А. Расторжение гражданско-правового договора в связи с существенным изменением обстоятельств. Вестник Московского университета. Серия 11. Право, Москва (Kozlova, N. V., Yagelynitskiy A. A. Rastorzhenie grazhdansko-pravovogo dogovora v svyazi s sushtestvennyim izmeneniem obstoyatelystv. Vestnik Moskovskogo universiteta. Seria 11. Pravo. Moskva), 2010, № 3, с. 35 и сл.

Голева, П. Търговски сделки. С., Нова звезда (Goleva, P. Targovski sdelki. S. Nova Zvezda) 2018, 104 – 129